

KARELIAN AMMATTIKORKEAKOULU
Sosiaali-alan koulutusohjelma

Minna Karvonen

PÄIVÄKODIN KASVATTAJIEN LEIKINOHJAUSTAITOJEN KEHITTÄMINEN
REFLEKTOINNIN AVULLA

Opinnäytetyö
Joulukuu 2015

OPINNÄYTETYÖ
Joulukuu 2015
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tikkarinne 9
80220 JOENSUU
p. (013) 260 6600

Tekijä
Minna Karvonen

Nimeke
Päiväkodin kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittäminen reflektoinnin avulla

Toimeksiantaja
Liperin kunta, varhaiskasvatus

Tiivistelmä

Opinnäytetyön tarkoituksena oli toteuttaa leikin ohjaustaitojen kehittämisprosessi yhdessä liperiläisessä päiväkodissa. Prosessin tavoitteena oli kehittää päiväkodin kasvattajien reflektiivistä työtettä ja lisätä heidän tietoisuuttaan leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä.

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö. Päiväkodissa toteutetut konkreettiset prosessin vaiheet olivat kasvattajien täyttämä ennakkotehtävä, sitä seuraava kirjallinen reflektointijakso sekä lopuksi tiimeissä käydyt loppukeskustelut. Kirjallisissa tehtävissä kasvattajat pohtivat omia näkemyksiään lapsen osallisuudesta ja kuulemisesta, leikin ohjauksesta, reflektoinnista sekä reflektiivisestä työotteesta.

Prosessiin osallistui yhteensä kolmen sisarusryhmän yhdeksän kasvattajaa. Ennakkotehtävään ja reflektiopäiväkirjoihin kirjattujen vastauksien mukaan teemat olivat kasvattajille ennestään tuttuja aiheita. Kaikilla päiväkodin kasvattajilla oli hyvä teoreettinen tietämys lapsen osallisuudesta, leikin ohjauksesta sekä reflektoinnista osana kasvattajan työtä. Reflektoinnin koettiin lisääntyneen prosessin aikana.

Loppukeskusteluissa tiimit sopivat omalle ryhmälleen sopivista jatkotoimista kehittymisen jatkumiseksi. Tiimeissä kasvattajat kirjasivat oman tiimin toiminnalle kehittämistavoitteen toimintasuunnitelmaksi tai tiimisopimukseksi toiminnan kehittämiseksi ja hyvien käytäntöjen ylläpitämiseksi.

Kieli
suomi

Sivuja 50
Liitteet 4
Liitesivumäärä 4

Asiasanat
osallisuus, leikin ohjaus, reflektio, pedagoginen tietoisuus

THESIS
December 2015
Degree Programme in Social Services
Tikkarinne 9
80220 JOENSUU
FINLAND
Tel. +358-13-260 6600

Author (s)
Minna Karvonen

Title
A Play Guidance Skills Developing Process for a Day Care Centre's Educators

Commissioned by the municipality of Liperi, Childcare services

Abstract

The purpose of this thesis was to carry out a play guidance skills developing process for a day care centre's educators. The day care centre is located in the municipality of Liperi. The aim for this process was to develop day care educators' reflective approach to work and increase their pedagogic awareness of the meaning of play guidance in their daily work.

This thesis was carried out functionally. The functional part was a play guidance process which included a preliminary assignment and a reflection period. At the end of this process was discussion about the influence of the process on workers and follow-up measures. In the literal assignments workers reflected about hearing the child, child's participation, play guidance, reflection and reflective approach to work.

Nine educators participated in the process from three different sibling groups. According to the results the educators have a good theoretical knowledge of hearing the child, child's participation, play guidance, reflection and reflective approach to work. Educators felt that reflective approach to work increased during the process.

In the finishing discussions every sibling group's educators decided on follow-up measures for continuing the developing process.

Language

Pages 50

Finnish

Appendices 4

Keywords

Reflection, child's participation, play guidance, pedagogic awareness

Sisältö

Tiivistelmä

Abstract

1	Johdanto.....	5
2	Varhaiskasvattajan työn lähtökohdat	7
2.1	Mitä varhaiskasvatus on?	7
2.2	Kasvattajan pedagoginen tietoisuus	8
2.3	Kasvattajan reflektio ja reflektiivinen työote	10
3	Lapsen osallisuus päivähoidossa	12
3.1	Osallisuuden lähtökohdat	12
3.2	Osallisuus aktiivisena toimijuutena	14
4	Leikki	15
4.1	Leikin merkitys	15
4.2	Leikin ohjaus.....	17
5	Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt	20
6	Opinnäytetyön lähtökohdat ja tehtävä.....	22
7	Opinnäytetyön prosessin kuvaus.....	23
7.1	Opinnäytetyön ideoiminen ja suunnittelu	23
7.2	Prosessin käynnistäminen	25
7.3	Ennakkotehtävän tuloksia	30
7.4	Kasvattajien reflektointivaihe	31
7.5	Prosessin päättäminen tiimeissä	34
8	Pohdinta	37
8.1	Prosessin tarkastelu ja arviointi	37
8.2	Luotettavuus ja eettisyys	41
8.3	Oppimiskokemukset ja ammatillinen kasvu	43
8.4	Jatkotutkimus-ja kehittämisideat	44
	Lähteet.....	46

Liitteet

Liite 1 Ennakkotehtävä

Liite 2 Suostumuslomake

Liite 3 Tiedote osallistujille

Liite 4 Tarkentavat kysymykset

1 Johdanto

Varhaiskasvattajien toiminnan säännöllinen arvioiminen on tärkeässä asemassa, kun pyritään vastaamaan muuttuvan varhaiskasvatuksen tarpeisiin. Nykyaikaista ja laadukasta varhaiskasvatusta toteuttavat kasvattajat, jotka haluavat ylläpitää ja kehittää omaa ammatillista osaamistaan. Jatkuvasti muuttuva ja kehittyvä varhaiskasvatus antoi aiheen toiminnalliseen opinnäytetyöhöni. Opinnäytetyön tarkoituksena on toteuttaa kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittämisprosessi yhdessä liperiläisessä päiväkodissa. Prosessin tavoitteena on kehittää päiväkodin kasvattajien reflektiivistä työtettä ja lisätä heidän tietoisuutta leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä. Tein opinnäytetyön toimeksiantona Liperin kunnan varhaiskasvatukselle.

Prosessi koostui kasvattajien tekemistä ennakkotehtävistä, kirjallisesta reflektointijaksosta sekä lopuksi tiimeissä pidetyistä loppukeskusteluista. Kasvattajat pohtivat kirjallisesti ennakkotehtävässä ja reflektiopäiväkirjoissa lapsen osallisuutta ja kuulemista, leikin ohjausta, reflektointia ja reflektiivistä työtettä. Prosessin lopuksi kasvattajat tekivät tiimisopimuksia ja toimintasuunnitelmia prosessin jatkumiseksi myös tulevaisuudessa. Opinnäytetyössäni käytän termejä vapaa leikki ja omaehtoinen leikki toistensa synonyymeinä kuvaamassa lapsen itseohjautuvasti valittua leikkitoimintaa. Muita keskeisiä käsitteitä ovat reflektio, leikin ohjaus, pedagoginen tietoisuus ja lapsen osallisuus.

Opinnäytetyö koostuu teoriaperustasta, opinnäytetyön lähtökohdista ja tehtävästä, prosessin kuvauksesta, tuloksista ja pohdinnasta. Teoriaperustassa tutustutan lukijan varhaiskasvattajan työn lähtökohtiin ja teoriatietoon kasvattajan pedagogisesta tietoisuudesta. Avaan myös lapsen osallisuutta sekä lapsen leikin merkitystä ja leikin ohjausta. Esittelen aikaisempia tutkimuksia ja opinnäytetöitä aiheesta, sekä työn tarkoituksen ja tehtävän. Avaan opinnäytetyön prosessin suunnittelua ja toteutusta. Lopuksi pohdintaosiossa arvioin prosessia, opinnäytetyön luotettavuutta ja eettisyyttä. Tarkastelen myös

oppimiskokemuksiani ja ammatillista kasvuani opinnäytetyöprosessin aikana sekä ehdotan jatkotutkimus ja – kehittämideoita.

2 Varhaiskasvattajan työn lähtökohdat

2.1 Mitä varhaiskasvatus on?

Varhaiskasvatus käsitteenä liittyy olennaisesti päiväkotikontekstiin. Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman (Stakes 2005, 11) mukaan varhaiskasvatus on lasten elämänpiireissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lasten kasvua, kehitystä ja oppimista. Rouvinen (2007, 7–8) toteaa, että varhaiskasvatuksen määritelmässä korostuvat tavoitteellisuus, vuorovaikutus ja toiminta. Hoito, kasvatus ja opetus yhdistyvät kasvatustoiminnassa yhdeksi kokonaisuudeksi. Rouvinen määrittelee varhaiskasvatuksen pedagogiikka käsitteen päiväkotikontekstissa tapahtuvaksi aikuisten ja lasten väliseksi vuorovaikutukseksi ja yhteistoiminnaksi. Varhaiskasvatuksen pedagogiikkaan liittyy toiminnan eettisyys, tavoitteellisuus, suunnitelmallisuus ja arviointi. (Rouvinen 2007, 7–8.)

Nykyisin päiväkodin pedagogisessa toiminnassa lapsen kuulemista ja osallisuuden vahvistamista pidetään laadukkaan varhaiskasvatuksen yhtenä tärkeänä kulmakivenä. Nykyaikainen lapsuuskäsitys ohjaa näkemään lapsen aktiivisena, tasa-arvoisena ja oman mielipiteen omaavana kansalaisena. Tämä tulee selvästi esiin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2005) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014), jotka ovat tehty Lapsen oikeuksien sopimuksen (1989, 12. §) pohjalta. Asiakirjat korostavat tasa-arvoa ja lapsen osallisuutta sekä mielipiteen huomioon ottamista. Asiakirjat ohjaavat myös kasvattajia ottamaan lasten näkemykset ja mielipiteet huomioon sekä lisäämään lapsen osallisuutta päivittäisessä kasvatustyössä.

Lapsilähtöisen pedagogiikan toteutus arjessa on riippuvainen varhaiskasvatuksen työntekijöistä. Varhaiskasvatussuunnitelman (Stakes 2005, 16) mukaan ammattitaitoisen kasvattajan tulisi olla sensitiivinen ja mahdollistaa

lapselle kokemus osallisuudesta. Kasvatus vaatii kasvattajalta taitoa ja näkemystä suunnitella toimintaa ja rakentaa ympäristöä, joka mahdollistaa lapsille ominaiset tavat toimia. (Stakes 2005, 16.) Lapselle leikkiminen on ominainen tapa toimia. Lapsen oppiminen on luontevimmillaan hänen leikkiessään. (Kalliala 2008, 22.)

Uusi varhaiskasvatuslaki astui voimaan elokuussa 2015. Valtakunnallinen varhaiskasvatussuunnitelma tuli lain myötä lakiperustaiseksi asiakirjaksi, jossa määrätään varhaiskasvatuksen toteuttamisen keskeisestä sisällöstä. Varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteuttaessa ja arvioidessa on lapsen mielipidettä ja toivomuksia selvitettävä entistä enemmän eli lisättävä lapsen osallisuutta kokonaisvaltaisesti (Varhaiskasvatuslaki 580/2015 7.b §.)

2.2 Kasvattajan pedagoginen tietoisuus

Kasvatus- ja opetustyö perustuu pedagogiseen tietoisuuteen. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 41.) Pedagoginen tietoisuus tarkoittaa sitä, että kasvattajan kasvatuskäytäntöjen taustalla ovat sisäistetyt, pedagogisesti perustellut valinnat ja linjaukset. Kasvattaja on tietoinen työtään ohjaavista taustaoletuksista, jotka ovat tavoitetietoisuus, kontekstietoisuus ja lapsen oppimistietoisuus. (Hujala 2002, 35–36.)

Toisin sanoen varhaiskasvatustieteeseen perustuva kasvatus pohjautuu tietoon lapsen oppimisesta, kasvusta ja kehityksestä. Ymmärrys lapsen kasvun kontekstuaalisuudesta toimii kasvatustyön perustana. Kasvattajan tehtävänä on antaa tilaa lapsen omalle toiminnalle sekä havainnoida aktiivisesti, arvioida ja tukea lapsen toimintaa kasvatustavoitteiden suuntaisesti. Kasvatustavoitteiden perustana toimivat kasvattajan havainnoinnilla löytämät lapsen mielenkiinnon kohteet, viestit ja aloitteet. Arjessa kasvattaja reagoi lapsilta tuleviin signaaleihin, joiden pohjalta hän tukee lapsen oppimisprosesseja lapsilähtöisesti. (Heikka, Hujala & Turja 2009, 41.)

Lapsen kasvun kontekstuaalisuus tarkoittaa, että lapsen kasvua pitäisi tarkastella kasvattajan, lapsen ja systeemin asiana. Keskeisessä asemassa on yhteistyö lapselle tärkeiden ihmisten kesken sekä lapsen asioita käsittelevien instituutioiden, kuten päiväkodin ja neuvolan välillä. Yhteistyön edellytyksenä ovat yhtenäinen näkemys ja tieto lapsen kasvusta. Lapsi tulisi nähdä keskeisimpänä syynä yhteistyölle. Yhteistyötahoilla olisi tärkeää olla yhteisöllinen ja kokonaisvaltainen kasvattajan rooli lapsen elämässä. (Hujala, Puroila, Parrila-Haapakoski & Nivala 1998, 23–24.)

Päiväkodissa toteutettavan varhaiskasvatuksen keskeinen voimavara on ammattitaitoinen henkilöstö. Kasvattajan vahva ammatillinen osaaminen ja pedagoginen tietoisuus ovat laadukkaan varhaiskasvatuksen edellytys. Kasvattajan olisi tärkeää tiedostaa oman toimintansa taustalla olevat arvot ja eettiset periaatteet. Ammatillisesti kestävien periaatteiden mukainen ja eettisesti tietoinen toiminta edellyttävät kasvattajalta oman työn pohtimista sekä arvioimista. Moniammatillisissa kasvattajayhteisöissä neuvotellaan oman yksikön arvoista ja toimintatavoista, joiden pohjalta rakennetaan yhteistä toimintakulttuuria. (Stakes 2005, 13–16.)

Pienet ja suuret valinnat päiväkodin arjessa perustuvat niihin periaatteisiin ja käsityksiin kasvatuksesta, jotka kasvattajayhteisössä koetaan tarkoituksenmukaisiksi. Päiväkotiympäristössä toiminnan pedagoginen linja pitäisi tehdä näkyväksi ja arvioida säännöllisesti. Pedagogiikka näkyy jokapäiväisissä arjen toiminnoissa. Toiminnassa on selkeitä valintoja ja rajoituksia, joita voivat olla esimerkiksi pienryhmätoiminta ja pitkäkestoisen leikin mahdollistaminen ja sen dokumentointi. Kasvattajan tulisi ymmärtää oppimisympäristöjen vaikutus yksittäiseen lapsen ja kokonaisuudessaan ryhmän toimintaan. (Mikkola & Nivalainen 2009, 25.)

Tietoiset pedagogiset valinnat ovat työyhteisön toimintatapojen taustalla. Työyhteisö määrittää toiminnallaan, millaiseksi lapsen päivä muodostuu ja onko lapsella aikaa keskittyä leikkimiseen tai muuhun puuhailuun. Työyhteisössä suunnitellaan, kuinka kasvattajat tukevat ja mahdollistavat pitkäjänteisen ja kiireettömän toiminnan. Pedagogisessa vastuussa on koko kasvattajayhteisö,

mutta esimiehen vastuulla on, että pedagogiikka on määritelty ja rajattu selkeästi. Pedagoginen johtaminen on kasvattajayhteisön ja oman tiimin ohjaamista. Yhteiset päämäärät tehdään näkyviksi, niistä keskustellaan, arvioidaan, sekä kehitetään tarpeen mukaan. Kasvatustähtämys sisältää yhteisön arvot ja käsityksen, millaista hyvä varhaiskasvatus on päiväkodissamme. Nämä kirjataan varhaiskasvatussuunnitelmaan. (Mikkola & Nivalainen 2009, 26–27, 31.)

2.3 Kasvattajan reflektio ja reflektiivinen työote

Reflektio on toimintaa, jossa yksilö analysoi ja pohtii omaa toimintaansa, sen seurauksia ja perusteita. Siihen kuuluvat omien asenteiden, arvojen, uskomusten, ajatusten, tunteiden ja toiminnan tarkastelu. Reflektointi voi mahdollistaa etäisyyden ottamiseen omasta arkiajattelusta, jolloin se ohjaa perusteellisempaan toimintatapojen suunnitteluun ja arviointiin. Reflektointi voi olla ja pitäisi olla ihmiselle läheistä ja arkista toimintaa, jota tehdään automaattisesti. (Ruohotie 2002, 137.)

Reflektio nojautuu aiemmin hankitun kokemuksen arviointiin, koska sen tehtävänä on ylläpitää oppimista tekemisen ja ajattelemisen välillä. Reflektiivinen oppiminen alkaa kokemusten pohdinnasta, etenee ymmärryksen rakentamiseen ja todentuu uudelleen toiminnan kautta. Jos kasvattaja ei reflektoi toimintaansa tai kokemuksiaan, kehittyminen hidastuu ja mitään uutta ei synny. Reflektiivinen oppiminen voi olla yksilöpsykologinen prosessi tai se voi ilmentää ryhmän oppimiseen liittyviä tekijöitä. (Mäkinen ym. 2009, 50.) Roberts-Holmesin mukaan kriittisesti refleктоivat työntekijät voivat tuottavat työelämälähtöistä tietoa oman työnsä ja kokemuksensa pohjalta. Reflektoinnissa on kyse siitä, että pohditaan jotain työn osa-aluetta ja kuinka sitä voisi kehittää. Reflektointi on henkilökohtainen prosessi, mutta sitä voi tehdä myös ystävien ja tiimikavereiden kanssa. (Roberts-Holmes 2014, 8–9.)

Reflektointi mahdollistaa kokemuksiin ja aikaisempaa tietoon perustuvien arvioiden tekemisen. Ihmisen kokemuksista syntyy hiljainen tieto, joka ohjaa esimerkiksi ongelmanratkaisutaitoja. Reflektio liittyy ajattelu- ja toimintamallien tiedostamiseen. Reflektointiprosessia voidaan soveltaa ammattikäytänteiden lisäksi kaikkiin arkielämän oppimistilanteisiin. Reflektioprosessissa on kolme pääolettamusta. Ensimmäiseksi ihminen on sitoutunut etsimään ja ratkaisemaan ongelman, vaikka se vaatisi uuden näkökulman ottamista. Toiseksi reflektointi tarkoittaa arvion tekemistä siitä, mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä. Tavallisesti on kyse muutosten tavoittelusta itsessä tai järjestelmässä. Kolmanneksi reflektio tuottaa toimintaa, vaikka se olisi päätös olla muuttamatta mitään. (Ruohotie 2002, 145–146.)

Reflektion tehtävänä on ylläpitää oppimista tekemisen ja ajattelun välillä. Reflektointi ei tarkoita vain tietoista ajattelua. Toiminnassa on aina taukoja, joiden aikana ehtii ajatella omaa toimintaansa. Tätä sanotaan toiminnan aikaiseksi reflektoinniksi. Toiminnan jälkeisessä reflektoinnissa pohditaan jo koettua tilannetta (Eteläpelto, Collin & Saarinen 2007, 180, Roberts-Holmes 2014, 8.). Ruohotien (2002, 148) mukaan toiminnan jälkeinen reflektio on tietoista kokemuksiin paluuta, niiden uudelleen arviointia, päätöksien tekemistä toisin toimiseksi sekä niiden noudattamista. Toimintaa ennakoivalla reflektoinnilla voi valmistautua tulevaan toimintaan. Toimintaan valmistautumisen vaiheita ovat uuden tiedon hankinta, käsitteiden omaksuminen, mallintaminen ja suunnittelu. Nämä vaiheet tuottavat oppimista. Kokemuksellisessa oppimisen syklissä syntyy uusi kokemus, jonka pohjalta oppiminen jatkuu edelleen. Reflektiivinen oppiminen käynnistyy kokemuksen pohdinnasta, etenee ymmärryksen rakentamiseen ja varmentuu aktiivisen tekemisen kautta. (Eteläpelto, Collin & Saarinen 2007, 181.)

Reflektoinnin kautta yksilö voi alkaa arvioimaan toimintaansa ja oppimistaan. Kupila (2004, 113) toteaa, että arvioinnilla on tärkeä merkitys varhaiskasvatuksen laadun ja varhaiskasvatuksen työyhteisön kehittämisessä. Kasvatuskäytäntöjen kehittämistä ja muuttamista edistävät arjen kokemuksista oppiminen, keskinäisten ongelmatilanteiden pohdinta ja kasvatuskäytäntöjen arviointi (Kupila 2004, 113–114). Reflektointi tuottaa kestävästä muutoksesta, koska

reflektoija itse tuottaa ja luo ideat jonkin muutoksen aikaansaamiseksi. (Roberts-Holmes 2014, 8–9).

Varhaiskasvatustyö on itsessään tiimityötä, jolloin arvioinnissa tarvitaan yhteisöllisyyttä ja vuorovaikutteisuutta (Kupila 2004, 113). Kasvattajien näkemykset arvioinnin mielekkyydestä tapana oppia ja kehittyä vaikuttavat siihen, kuinka hyvin oman työn arviointiin sitoudutaan yksilönä tai työyhteisönä. Arviointi luo suuntaa muutokselle ja arvioinnista saatuja tietoja tulisi hyödyntää toiminnan kehittämiseen. Tiimissä tehty arviointi hyödyntää jäsentensä asiantuntijuutta, mikä on mahdollistettu dialogilla ja vuorovaikutuksella omista olettamuksista ja näkemyksistä. (Kupila 2004, 115–116.) Roberts-Holmesin (2014, 9) mukaan reflektointi on voimauttavaa.

3 Lapsen osallisuus päivähoidossa

3.1 Osallisuuden lähtökohdat

Osallisuuden käsite on monimerkityksellinen. Sen perusmerkityksenä on osallistuminen, mahdollisuus tulla kuulluksi ja vaikuttaa. (Nivala 2010, 19.) Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, toimenpiteistä ja ratkaisuista, sekä näiden perusteluista. Se koostuu myös mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa itseä koskeviin toimenpiteisiin. Osallistuminen on yksi osallisuuden toteutumistapa. (Muukkonen & Tulensalo 2015.)

Osallisuus tarkoittaa, että yksilö kokee hänellä olevan valtaa vaikuttaa ja päättää asioista sekä näiden tunteiden kokemisesta syntyvää sitoutumista. Osallistuminen voidaan määritellä aktiiviseksi mukana oloksi yhteisön toiminnassa. (4V-hanke 2011.) Osallisuus on toimimista ryhmässä ja yhteisöllisyyden tunnetta. Osallisuus syntyy aina vuorovaikutuksessa toisiin,

eikä sitä voi syntyä ilman ryhmää. Päiväkodissa osallisuus korostuu, koska siellä varhaiskasvatus on ryhmässä tapahtuvaa kasvua, kehitystä ja oppimista. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 47–48.)

Muukkosen ja Tulensalon (2015) mukaan osallisuutta voidaan kuvailla porrasmallilla: alhaisimmilla portailla yksilöllä on vain vähän mahdollisuuksia vaikuttaa ja mitä korkeammalla portaalla hän on, sitä enemmän hänellä on mahdollisuuksia vaikuttaa ja tulla kuulluksi. Oletuksena on, että samassa suhteessa portaiden nousun kanssa lisääntyy myös yksilön osallisuus. Todellinen osallisuus toteutuu kuitenkin vasta silloin, kun lapsella itsellään on kokemus siitä, että hän on tullut kuulluksi ja hänen mielipiteellänsä on ollut merkitystä. (Muukkonen & Tulensalo 2015.)

Lapsen osallisuus on kirjattu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja se on säädetty perustuslakiin: lapsella on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (Pajulammi 2014, 142). Lapsen osallisuutta ja näkemystä lapsesta aktiivisena tiedon rakentajana on kirjattu myös muihin varhaiskasvatusta ohjaaviin asiakirjoihin. Varhaiskasvatuksen perusteissa (2005) osallisuus tulee esiin arvopohjan, kasvatuspäämäärien sekä kasvatuksen toteuttamisen määrittelyissä. Myös Esiopetuksen opetussuunnitelmassa (2014) puhutaan arjen osallisuudesta, joka edistää lapsen omaa vastuunottoa ja edistää aloitteellisuutta.

Turjan (2007, 170) mukaan lapsen osallisuuden ja kuulemisen näkökulmaa voidaan perustella sitä vaativien asiakirjojen lisäksi myös modernilla kehitys- ja oppimiskäsitykseen nojaavin perustein. Konstruktivismin ja sosio-konstruktivismin lähtökohtien mukaan aikuisen on tärkeää olla selvillä, miten lapsi ajattelee, mistä hän on kiinnostunut sekä miten hän toimii vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Tämä tietous mahdollistaa sen, että aikuinen tarjoaa lapselle merkityksellistä ja hänen kehityksensä mukaisesti sopivan haasteellista toimintaa. Täten aikuinen edistää hänen aktiivista tiedonrakennusprosessiaan sekä tarjoaa tukea lapsen lähikehityksen alueella olevissa taidoissa. Lapselle merkityksellinen toiminta lisää hänen oppimismotivaatiotaan ja sitoutumistaan. (Turja 2007, 170.)

3.2 Osallisuus aktiivisena toimijuutena

Ensimmäisiä osallisuuden ja osallistumisen kokemuksia lapsi kokee kotonaan ja varhaiskasvatuksen toimintamuodoissa. On tärkeää, että lapsi saa olla aktiivinen toimija, häntä kuullaan ja otetaan huomioon hänen näkökulmansa asioihin. Lapsi on luonnostaan aktiivinen kommunikoija ja hakeutuu toisten kanssa vuorovaikutukseen. Lapsen aktiivisuuden pohjalta, jopa pienten lasten, on helppo tukea heidän osallisuuttaan. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 50.)

Varhaiskasvatuksessa osallisuus on osa arjen toimintoja. Se on osa yhteisöllistä ja tasa-arvoista toimintakulttuuria. Parhaimmillaan osallisuus on osa oppimisprosessia, jossa lapsen on mahdollista jakaa tietoa, mielipiteitä ja harjoitella päätöksentekoa. (Luomi, Paananen, Viberg, & Virta 2010.)

Lapsen osallisuus toimintaan aktiivisena toimijana tai passiivisena vastaanottajana heijastaa käsitystämme lapsuudesta. Osallisuudessa konkretisoituvat ihmiskuvamme, käsityksemme lapsuudesta ja toisen ihmisen kunnioittamisesta. Kun lapsi nähdään aktiivisena toimijana ja osana yhteiskuntaa, tärkeäksi asiaksi nousee lapsen tunne omasta toimijuudestaan, osallisuudesta. Osallisuuden kautta lapsi oppii ajatteluaan ja toimintaansa. Kun lapselle tulee kokemus siitä, että hänen mielipiteillään on väliä, hän voi myös oppia kantamaan vastuuta. (Luomi ym. 2010.)

Lasten osallisuuden mahdollistaminen vaatii kasvattajilta arvokeskustelua ja usein aikuisten toiminnan uudelleen arviointia. Jokaisen varhaiskasvattajan olisi tärkeää pysähtyä tarkastelemaan mitä ja millaista osallisuus on omassa päiväkodissa. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 53.) Karlsson (2014, 221) sanoo, että vastavuoroisessa ja kohtaavassa osallisuuden toimintakulttuurissa aikuinen on kiinnostunut, mitä lapsi ajattelee ja mihin lapsen tuottama tieto perustuu. Aikuisen toiminnan lähtökohtana on se, että lapsella on monenlaisia ajatuksia sekä eri tapoja tuottaa tietoa. Lasten kertomukset nostavat esiin uusia

kysymyksiä ja ideoita, joita voidaan jatkaa ja luoda sen pohjalta lasta motivoivaa toimintaa. Aikuisen osaaminen ja ammattitaito sekä kasvatus- ja opetussuunnitelmat korostuvat. (Karlsson 2014, 221.)

Osallisuuden toteutuminen edellyttää aikuiselta lapsen kunnioittamista ja lasta arvostavan ilmapiirin luomista, jossa lapsi voi ja uskaltaa ilmaista mielipiteensä. Arjen ympäristöissä, kuten päiväkodissa, osallisuutta voidaan edistää päivittäisissä toiminnoissa kuuntelemalla lapsia ja kunnioittamalla heidän mielipiteitään. Lasten vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseksi voi luoda sitä tukevia toimintamalleja, kuten lapsiparlamenttitoimintaa. Kokemukset turvallisuudesta, välittämisestä, hyväksynnästä ja yhteenkuuluvuudesta lisäävät lapsen osallisuutta yhteisössä. (Nivala 2010, 19–20.)

4 Leikki

4.1 Leikin merkitys

Leikin voidaan sanoa olevan yleismaailmallinen ilmiö, koska kaikkialla maailmassa lapset leikkivät. Leikki on vapaaehtoista, ennakoimatonta, säännönmukaista, kuvitteellista ja tuottamatonta. Leikin merkitys on lapselle leikki itse. Lapset leikkivät leikin itsensä vuoksi. Leikki saa sisältönsä tavallisesta elämästä ja lapsi voi omaksua monia tietoja ja taitoja leikkiessään. (Kalliala 2004, 4–5.) Lastentarhanopettaja Elsa Borenus on sanonut jo vuonna 1919 Yleisessä kansakoulun kokouksessa, että ”leikki ei ainoastaan tuo iloa, joka on lapselle elinehto, vaan se on samalla tulevien tositehtävien esiharjoitusta”. (Meretniemi 2004, 10.)

Leikki on elinikäisen oppimisen pohja. Voidaan sanoa, että perustana syvälliselle ja laajalle koko elämän kestäväälle oppimistaitojen kehittymiselle on leikintäyteinen lapsuus. Vapaasti toteutettu leikki auttaa lapsia käsittelemään ja kohtaamaan vaikeuksia, suruja ja elämän haasteita. Se voi auttaa lapsia

omatoimisuuteen. Jo Fröbel 1800-luvulla katsoi, että leikki auttaa lapsia luomaan suhteet itseensä, muihin ja koko ympäröivään maailmaan. (Bruce 2004, 13.)

Leikkiessään lapset eivät kopioi arkea, vaan tulkitsevat sitä. Lapset ilmaisevat leikkiessään suhteitaan, asenteitaan, ajatuksiaan, toiveitaan ja tunteitaan. Leikissä lapsi muodostaa kuvaa todellisuudesta ja analysoi sitä omassa mielikuvituksessaan. Roolien esittämiseen ei riitä tieto aikuisten toiminnasta, vaan lapsen on oivallettava, millaisia ihmisten väliset suhteet voivat olla. Lapset tarvitsevat leikkikavereita vastavuoroisten roolien luomiseksi, mutta väillä leikkikalut ja mielikuvitushahmot voivat ne korvata. (Helenius & Vähänen 2004, 41.)

Leikin aiheet ovat peräisin todellisuuden havainnoinnista. Leikissä syntyneet tunteet ovat aitoja ja leikin vuorovaikutuksellisuus saa aikaan ystävyssuhteita. (Helenius & Lummelahti 2013, 95.) Omien aikeidensa esiin tuomiseksi leikkikaverille tai aikuiselle lapsi tarvitsee puhetta ja siksi leikki tukee kielen kehitystä. Leikissä lapsi suunnittelee omaa käyttäytymistään, jotta leikistä luotu mielikuva toteutuisi. Tämä kehittää lapsen ajattelua. Oma toiminta on suhteutettava leikin roolin määrittelemään elämään, mikä vaatii lisää ajattelua ja luovuutta. (Helenius 2004, 35–36.)

Leikin edellytys on mielikuvitus, koska leikki on toimintaa mielikuvituksen avulla. Mielikuvitus mahdollistaa sen, että lapsi pystyy luomaan uutta olemassa olevista elementeistä. Mielikuvitus vapauttaa lapsen tilannesidonnaisuudesta, jolloin lapsi voi leikkiä esimerkiksi tuolin olevan juna. Lapset tiedostavat, mikä on totta ja mikä on leikkiä. Eri kehitysvaiheissa olevat lapset hyötyvät yhteisestä leikistä, koska se opettaa kommunikointitaitoja. Kun lapsi ohjaa toista lasta leikissä, joutuu hän ajattelemaan uudella tavalla. Yhteinen leikki vaatii dialogia ja ajatusten vaihtoa. Yhteistoiminnallisuus vaatii lasta toimimaan lähikehityksen vyöhykkeellä. (Helenius & Vähänen 2004, 46–48.) Vygotskyn käsite lähikehityksen vyöhyke viittaa oman potentiaalisen osaamisen käyttöönottamista taitavamman henkilön avustuksella. Päiväkodissa tämä voisi

tarkoittaa, että taidoiltaan eritasoiset lapset voivat toimiessaan yhdessä kyetä vaativampiin tehtäviin kuin yksin.(Karila, Kinos & Virtanen 2001, 167.)

4.2 Leikin ohjaus

Leikki on tärkeää lapselle, mutta se on merkityksellistä myös aikuiselle. Aikuinen saa tietoa lapsen kehityksen tasosta ja yhteistyötaidoista seuraamalla lapsen leikkiä. Aikuinen voi monipuolistaa ja rikastuttaa leikkiä ohjaamalla ja tukemalla leikkijöitä tarvittaessa. (Helenius 2004, 36.) Leikin kehittyminen ja monipuolistuminen vaatii kasvattajalta ammattitaitoista ohjaamista, joka kuitenkin antaa samalla tilaa lapselle kehittää leikkiä itse eteenpäin. Liian suora leikkiin puuttuminen voi tyrehtyttää leikin, jolloin kasvattajalta vaaditaan tilannetajua leikin ohjaukseen tarvittavista toimista. (Siren-Tiusanen 2004, 16.)

Aikuisen roolit lasten leikeissä vaihtelevat vetäytymisestä mukana leikkimiseen. Tämän tarkempi pohdinta herättää kysymyksen milloin ja miten aikuisen tulee ”puuttua” lapsen leikkiin? Tästä seuraa paljon jatkokysymyksiä. Milloin tulisi ohjata leikkiä välillisesti ja milloin välittömästi? Miten ikä vaikuttaa aikuisen tekemiin ratkaisuihin? Mitä tehdä, kun lapsi ei pääse leikkiin mukaan? Näihin kysymyksiin ei ole yhtä ja oikeaa vastausta.(Kalliala & Tahkokallio 2004, 17.)

Alle kolmevuotiaan lapsen leikki vaatii aikuiselta merkittävää tukea ja osallistumista. Aikuiset aloittavat, ylläpitävät ja tukevat leikkiä ollen oikeasti lähellä kuuntelevina ja kiinnostuneina kasvattajina. (Siren-Tiusanen 2004, 16.) Aikuinen voi olla rakentamassa leikin jatkumoa ja lasten yhteisyyttä. Lapsiryhmässä aikuisen tärkeänä tehtävänä on tukea lasten välisten myönteisten suhteiden muodostumista. Aikuisten esimerkki ja oikeudenmukaisuus ovat ratkaisevan tärkeitä lasten keskinäisten suhteiden kannalta (Helenius & Lummelahti, 2013, 79, 96.) Suurin osa ristiriidoista lasten kesken johtuu niukasta välineistöstä. Runsaammalla lasta kiinnostavalla välineistöllä vältetään turhia ristiriitoja lasten välillä. Pienille lapsille tärkeää on,

että lelut ovat käden ulottuvilla ja heillä on mahdollisuuksia käyttää tiloja erityyppisiin leikkeihin. (Siren-Tiusanen 2004, 16.) Iän karttuessa ja kehityksen edetessä lasten aloitteet ovat pohjana aikuisen ohjaukselle (Helenius 2004, 78).

Lapsen kasvaessa aikuisen merkitys lapsen leikissä ei vähene, vaan aikuiset mahdollistavat lapsen kehittymisen taitavaksi leikkijäksi. Edellytyksenä tälle kuitenkin on, että kasvattaja on tietoinen tavoista, joilla hän voi tukea kehitystapahtumia leikissä. Kasvattaja joutuu pohtimaan, kuinka paljon aikuinen kontrolloi ja hallitsee leikkiympäristöä sekä miten paljon kunnioitetaan lapsen omia valintoja ja päätöksiä. Leikkiin sitoutunut aikuinen pystyy tekemään tarkkojakin arvioita lasten kehityksestä ja oppimisesta. (Siren-Tiusanen 2004, 16.)

Lapsen hallitessa vapaan, omaehtoisen leikin, tarvitaan aikuiselta entistä enemmän epäsuoria ohjauksen tapoja vaikuttaa leikkiin. Epäsuoria leikin ohjauksen keinoja ovat leikkitilojen järjestäminen, välineistön valitseminen lasten ikään liittyviin leikkeihin sopiviksi, mahdollisuuksien sekä leikkitilaisuuksien järjestäminen. Kasvattajien tehtävänä on huolehtia leikkivälineiden saatavuudesta, mahdollisesta pysyvien lapsiryhmien muodostamisesta ja pienryhmiin jakautumisesta. Myös leikkirauhan turvaaminen, hyvä tunneilmapiiri ja aikuisen läsnäolo ja kiinnostus ovat kuuluvat epäsuoraan leikin ohjaukseen. Tähän kuuluu myös työn, leikin ja esteettisen toiminnan yhdistäminen. Lasten saadessa uusia kokemuksia laajenevat lasten leikkimahdollisuudet. (Siren-Tiusanen 2004, 16.) Leikin ohjaajan tulisi havainnoida lasten leikkiä ja tarvittaessa toimia auttaakseen lasta saamaan uusia kokemuksia (Helenius & Lummelahti 2013, 96). Kallialan (2012, 206) mukaan havainnoiminen on avain leikin ymmärtämiseen, arvostamiseen ja rikastuttamiseen.

Epäsuoran ohjauksen lisäksi leikin kautta oppimista voidaan tukea tunnistamalla opetukselle ja ohjaukselle sopivat tilanteet. Aikuinen voi rikastuttaa leikkiä näyttämällä esimerkkiä, ajattelemalla ratkaisuja ääneen, etsiä tapoja ottaa leikkiin mukaan uusia leikkijöitä. Suoraa leikin ohjausta on, kun kasvattaja tulee itse mukaan leikkiin ja vaikuttaa sisältä päin, oman leikkiroolin

kautta jo olemassa olevaan leikkiin. Tullessaan mukaan leikkiin aikuisen on kuitenkin sitouduttava leikkien yhteisiin sääntöihin ja toteutettava yhdessä lapsen kanssa leikin juonta. Aikuisen läsnäolo leikissä voi auttaa arempia lapsia pääsemään mukaan leikkeihin. (Siren-Tiusanen 2004, 16.) Helenius ja Lummelahti (2013, 78) tuovat esille, että lapsen keskittyminen helpottuu, jos aikuinen on itse osallisen leikissä.

Päiväkodissa leikkiympäristön kehittäminen, muokkaaminen ja ylläpitäminen kuuluvat kasvattajan pedagogisiin tehtäviin. Haasteita tähän tuo usein päiväkodin niukat hetkellisesti leikkivälineiksi muunneltavat materiaalit, jolloin lapsetkaan eivät voi mielikuvitustaan käyttäen korvata puuttuvaa välineistöä. Päiväkodeissa on vain ne tavarat, joita aikuinen olettaa lasten leikkiessä tarvitsevan. Leikkiympäristöt ovat usein pelkistettyjä, johon syynä on usein puhtauden ja siisteyden korostaminen. Tästä näkökulmasta leikkiminen on sotkemista ja leikit joutuvat siivouksen kanssa törmäyskurssille. Pitkäkestoisen leikin rakentaminen ja jatkaminen seuraavana päivänä on vaikeampaa. (Kalliala & Tahkokallio 2004, 18.)

Leikkiympäristöt tulisi suunnitella lasten tarpeisiin sopiviksi. Niukat leikkiympäristöt antavat tilaa mielikuvitukselle ja jatkokehittelylle, mutta leikkijät, joille kuvittelemisen ei ole luontaista ovat tällöin huonossa asemassa. Leikkiympäristöt tulisi suunnitella kaikkia leikkijöitä palveleviksi: kaikille leikkijöille jotain -periaatteella. Kokemuksen ja tiedon varassa kasvattaja pystyy tekemään perushankinnat ja leikkiympäristön hienosäätämisen leikkijöille sopivaksi perustuu lasten havainnointiin. Leikkiympäristön jatkuva kehittäminen on haaste aikuisen luovuudelle leikkien rikastuttamiseksi, leikkeihin sitoutumisen helpottamiseksi sekä niiden miellyttävyyden lisäämiseksi. Paras tapa arvioida leikkiympäristöjen toimivuutta on seurata vapaan leikin tilanteissa lasten hakeutumista eri toimiin. Toimivassa ympäristössä lapsi löytää paikkansa. (Kalliala & Tahkokallio 2004, 17.)

5 Aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt

Särkkä (2012) on tehnyt pro gradu tutkielman leikin ohjaamisen merkityksestä päiväkodin kasvatustyössä. Tutkielmassa selvitettiin aikuisen roolia lasten leikissä ja kysyttiin, millaisia käsityksiä varhaiskasvattajilla on pitkäkestoisesta leikistä ja leikin ohjaamisesta päiväkodissa. Tavoitteena oli löytää ratkaisuja leikin ohjaamisen sekä pitkäkestoisen leikin mahdollisuuksien kehittämiseen. Tutkimusaineisto koostui yhdeksän varhaiskasvattajan haastatteluista kuudesta eri päiväkodista. Tutkimuksessa selvisi, että pitkäkestoinen leikki oli pikemmin lapsen mielessä kuin fyysisessä leikkipaikassa. Kasvattajien käsitys leikin ohjaamisesta oli erityisesti leikin etukäteisjärjestelyjä ja suoraa ohjaamista vain tarvittaessa. Yleisin tapa ohjata lasten leikkiä oli kielellinen aktivointi. Kasvattajat eivät pyrkineet edistämään leikkiä kokemusten rikastuttamisen kautta. Leikin havainnointi katsottiin tärkeäksi, mutta se ei ollut systemaattista. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että leikin ohjaamisen tavoitteena päiväkodissa on lapsen leikkirauhan säilyttäminen ja autonominen leikki. (Särkkä 2012, 4, 69.)

Rädyn (2009) opinnäytetyössä tarkasteltiin alle kolmevuotiaiden lasten leikkiä ja leikin tukemisen keinoja päiväkodissa työskentelevien kasvattajien näkökulmasta. Haastattelujen avulla haluttiin saada tietoa lasten leikin kehityksestä, kasvattajien keinoista tukea lasten leikkiä päiväkodissa sekä siitä, miten kasvattajat ymmärtävät leikin merkityksen alle kolmevuotiaalle lapselle. Tulosten mukaan kasvattajat kokevat leikin tärkeäksi osaksi alle kolmevuotiaan lapsen kehitystä. Kasvattajat tukevat leikkiä ja luovat sille edellytyksiä suunnittelemalla ja muokkaamalla tiloja sopiviksi ja valikoivat lasten ikään sopivia leikkivälineitä. Sensitiivisyys havainnoida lasta ja aito läsnäolo koettiin tuovan turvaa ja tukea leikkiin sekä leikkitaitojen opettelemiseen. Myös lapsiryhmän jakaminen mahdollistaen rauhallinen leikkiympäristö oli yksi leikin tukemisen keino. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että kasvattajat tuntevat leikin tukemisen teoretietoa ja osaavat soveltaa sitä käytäntöön. (Räty 2009, 18–31.)

Rapala (2009) toteutti ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyössään kehittämishankkeen, jonka tavoitteena oli varhaiskasvatushenkilöstön vuorovaikutusosaamisen, kasvatustietoisuuden ja itsereflektiotaidon kehittäminen. Hanke keskittyi kasvattajan ja lasten välisen vuorovaikutuksen itsearviointiin ja kehittämiseen sekä tiimissä työskentelevien välisen vuorovaikutuksen itsearviointiin ja kehittämiseen. Hankkeen toteutus piti sisällään varhaiskasvatushenkilöstölle suunnattua koulutusta, ennakotehtävän, toiminnan videotointia, dialogisia tiimikeskusteluja sekä toiminnan arviointia ja reflektointia arviointikyselyn avulla. Hankkeen lopuksi henkilöstö arvioi mm. itsearvioinnin lisääntyneen hankkeen aikana. (Rapala 2009.)

Blair ja Enroth (2011) ovat tehneet Turun ammattikorkeakoulussa kuntoutuksen koulutusohjelmassa ylemmän ammattikorkeakoulun opinnäytetyön reflektion hyödyntämisestä ammatillisessa kehittämisessä. He toteuttivat vuorovaikutusprojektin, jossa pyrittiin edistämään ohjaushenkilöstön ammatillisen kehittymisen valmiuksia hyödyntämällä reflektiota. Tavoitteena oli saada tietoa ammattiopiston valmentavan puolen ohjaajien reflektiovalmiuksista sekä lisätä tietoisuutta reflektiosta, ammatillisesta kehittämisestä ja ammatillisesta vuorovaikutuksesta ammattiopistossa. Kehittämistehtävä oli syklinen ja reflektiivinen toimintatutkimus. Tiedonkeruu muodostui nykytilan kartoituksesta ja koulutuksen jälkeisestä tiedonkeruun toisesta vaiheesta. Kehittämistyöskentely edisti ohjaajien ammatillisuuden kehittymistä lisäämällä teorian tietoa reflektiosta sekä antamalla ideoita uusiin toimintamenetelmiin. (Blair & Enroth 2011.)

Tahkokallio (2014) on tutkinut Helsingin yliopistossa tekemässään väitöskirjassa lastentarhanopettajan ammatillista kehittymistä havainnointiin perustuvan reflektion avulla. Tutkimuksella selvitettiin, mihin lastentarhanopettajien reflektio kohdistuu, millaista reflektiota opettajan puhe edustaa sekä millaista muutosta tapahtuu opettajan tulkitsevassa viitekehyksessä. Neljä lastentarhanopettajaa osallistui toimintatutkimuksellisiin sykleihin, joissa tietoa tuotettiin mm. haastatteluilla, keskusteluilla opettajien ja heidän tiimiensä kanssa sekä havainnoimalla. Tutkimusprosessi kokonaisuudessaan johdatti opettajat tarkastelemaan kokonaisvaltaisesti omaa

rooliaan, pohtimaan muutoksia työssään suhteessa aikaisempaan tulkintaansa aikuisten roolista ja lapsilähtöisyydestä. Tutkimus osoitti, että havainnointiin perustuva lasten kokemusten arviointi voi aloittaa syvällisen ammatillisen muutosprosessin, jossa opettaja joutuu oman ammatillisen toimintansa lisäksi kyseenalaistamaan päiväkotikulttuurissa vallitsevaa puhetapaa ja sen lausumattomia sopimuksia ja sääntöjä. (Tahkokallio 2014.)

Edellä mainitut aikaisemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt liittyen leikin ohjaukseen ja kasvattajien tekemään itsearviointiin ovat vain osittain opinnäytetyöni aihetta vastaavia. Opinnäytetyöni kehittämisprosessissa keskitytään päiväkodin varhaiskasvattajien vapaan leikin ohjaustaitojen itsearviointiin sekä yleisen reflektiivisen työotteen kehittämiseen. Täysin tähän aiheeseen vastaavia aikaisempia tutkimuksia tai opinnäytetöitä en löytänyt.

6 Opinnäytetyön lähtökohdat ja tehtävä

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli toteuttaa päiväkodin kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittämisprosessi yhdessä liperiläisessä päiväkodissa. Prosessin tavoitteena oli kehittää päiväkodin kasvattajien reflektiivistä työotetta ja lisätä heidän tietoisuuttaan leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä osana kasvattajan työtä. Opinnäytetyö oli toimeksianto Liperin kunnan varhaiskasvatukselta.

Opinnäytetyöni koostui kahdesta osiosta; toiminnallisesta päiväkodissa tehtävästä kehittämistyön osuudesta, sekä kirjallisesta dokumentointiosuudesta opinnäytetyöraportin muodossa. Päiväkodissa toteutettava toiminnallinen osuus koostui kasvattajien tekemästä ennakkotehtävästä (liite 1), sitä seuraavasta tietoisesta reflektointijaksosta sekä lopuksi tiimeissä tapahtuvasta loppukeskustelusta. Näissä kolmessa vaiheessa kasvattajat reflektoivat omia näkemyksiään lapsen osallisuudesta, lapsen kuulemisesta, leikin ohjauksesta, reflektiosta ja reflektiivisestä työotteesta.

Tavoitteiden asettelun perustana on Liperin kunnan näkemys lapsen omaehtoisesta leikistä varhaiskasvatuksen keskeisimpänä toimintamuotona. Tietoisuus leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä lisää kasvattajien valmiuksia rikastuttaa lapsen leikkiä tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Liperin varhaiskasvatussuunnitelmassa (2013) on kirjattu varhaiskasvatustoimintaa ohjaaviksi periaatteiksi omaehtoisen leikin lisäksi lapsilähtöisyys, tasa-arvo sekä näkemys lapsesta aktiivisena oppijana ja toimijana. Aktiivisessa oppimisessa kiinnitetään huomiota lasta kiinnostaviin ilmiöihin ja asioihin. (Liperin varhaiskasvatussuunnitelma 2013.)

Lapsen omaehtoinen leikki vaatii aikuisen läsnäoloa ja mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sen enemmän ohjausta. Ajatus reflektiivisen työotteen kehittämisestä perustuu tarpeeseen lisätä lapsen osallisuutta päiväkodin arjessa sekä kehittää kasvattajien leikin ohjaustaitoja. Reflektiivisen työotteen mukaisesti toimiva kasvattaja on sensitiivisempi huomaamaan lapsen aloitteita ja kuulemaan lasta. Siten kasvattaja pystyy lisäämään lapsen osallisuutta sekä ohjaamaan leikissä tilanteen vaatimalla tavalla.

7 Opinnäytetyön prosessin kuvaus

7.1 Opinnäytetyön ideoiminen ja suunnittelu

Opinnäytetyöprosessini alkoi opinnäytetyöaiheen etsinnällä ja pohdiskelulla keväällä 2015. Tällöin sain Liperin varhaiskasvatuksen johtajalta alustavia ideoita opinnäytetyön aiheiksi ja toivoin opinnäytetyölle toimeksiantoa Liperin kunnalta. Yksi aiheista oli leikin ohjaus. Kesäkuussa 2015 sovimme puhelimitse, että opinnäytetyössä olisi kehittämisen näkökulma ja itse ehdotin toiminnallista opinnäytetyön toteutustapaa. Alustavasti puhuimme, että leikin

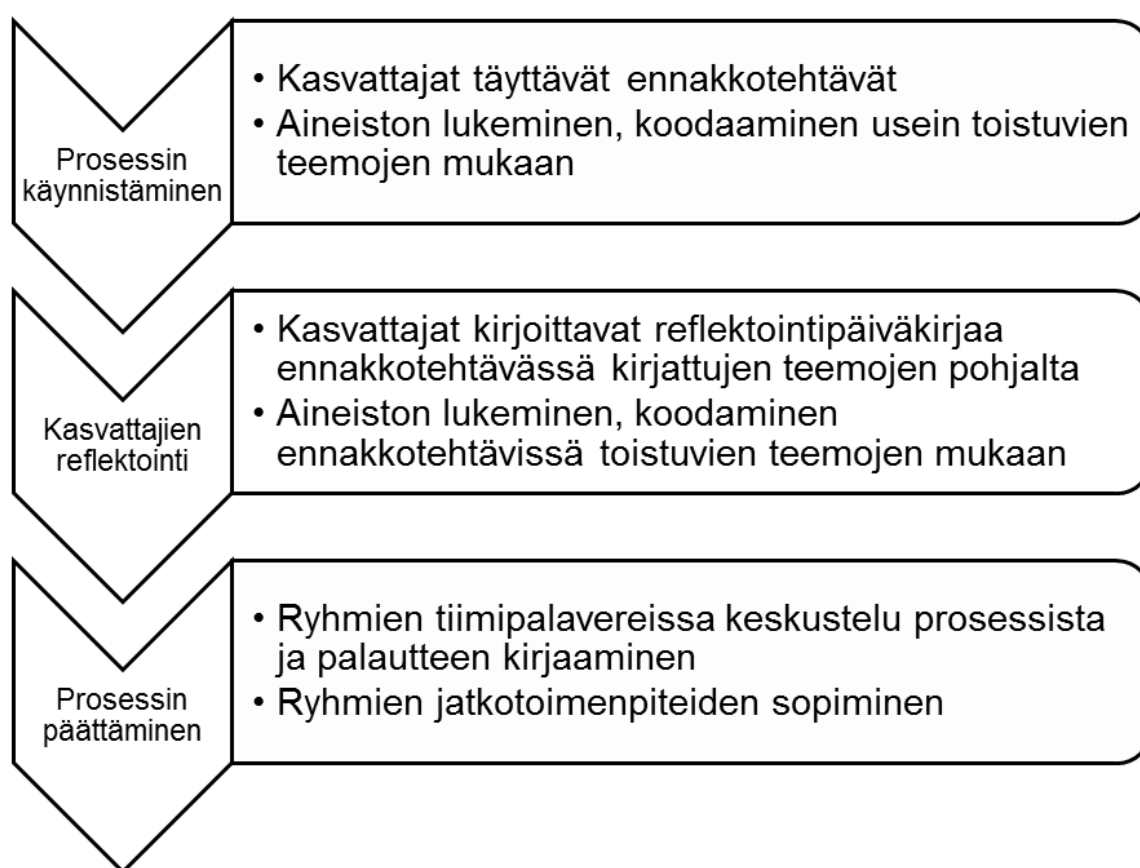
ohjausmenetelmiä kokeiltaisiin käytännössä ja sen jälkeen niiden toimivuutta arvioitaisiin.

Tutustuin leikin ohjausta ja varhaiskasvatuspedagogiikkaa käsittelevään kirjallisuuteen kesällä 2015. Elokuun alussa otin uudestaan yhteyttä mahdolliseen toimeksiantajaani ja sovimme minulle opinnäytetyöhön työelämäohjaajan. Opinnäytetyön aihe alkoi tarkentua keskusteltuani ohjaajan kanssa. Uudistunut varhaiskasvatuslaki vaatii muutoksia varhaiskasvatustyön arkeen. Myös Liperin kunnan päivittymässä oleva varhaiskasvatussuunnitelma haastaa päiväkotien kasvattajia kehittämään omia toimintatapojaan. Liperin varhaiskasvatussuunnitelman aktiivisen oppimisen painopiste on muuttumassa. Toiminnassa tullaan entistä enemmän painottamaan lasta kiinnostavien ilmiöiden ja asioiden kautta rakentuvaa toimintaa. Lapsi osallistuu yhdessä aikuisen kanssa toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. (Puustinen 2015.) Lapsen osallisuuden lisääminen päiväkotiarjessa sekä lasta kiinnostavat ilmiöt toiminnan perustana nousivat keskustelussa ajankohtaisiksi kehittämisen kohteiksi.

Opinnäytetyön tehtäväksi muodostui yhden liperiläisen päiväkodin kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittäminen reflektointia hyväksi käyttäen. Tavoitteena oli kehittää kasvattajien reflektiivistä työtettä ja lisätä heidän tietoisuutta leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä. Toteutin opinnäytetyöni toiminnallisena opinnäytetyönä. Vilkan ja Airaksisen (2003, 9) mukaan toiminnallisessa opinnäytetyössä yhdistyvät käytännön toteutus ja raportointi tutkimusviestinnän keinoin. Toiminnallista opinnäytetyötä tehdessä tutkimusmenetelmiä käytetään usein väljemmässä merkityksessä kuin tutkimuksellisissa opinnäytetöissä, kuten myös tässä opinnäytetyössä. (Vilkka & Airaksinen 2003, 9.)

Prosessi käynnistyi kasvattajien lähtötilanteen kartoituksella täyttämällä ennakkotehtävä. Opinnäytetyöohjaajan kanssa käydyn keskustelun pohjalta valitsin ennakkotehtävään kasvattajien pohdittaviksi muutamia teemoja. Teemat olivat lapsen osallisuus ja kuuleminen, leikin ohjaus ja reflektointi sekä

reflektiivinen työote. Tehtävän teemoja syvennettiin tietoisella ja intensiivisellä oman toiminnan reflektoinnilla. Prosessin viimeinen vaihe minun osaltani oli loppukeskustelu, jonka toteutustapa oli vielä tässä vaiheessa prosessia avoinna. Alustavaksi opinnäytetyöprosessin aloittamisajankohdaksi sovimme opinnäytetyöohjaajan kanssa alku syksyn 2015. Näin päiväkodin kasvattajat pääsisivät heti toimintakauden alussa pohtimaan omaa toimintaansa ja muovaamaan sitä tavoitteiden mukaiseksi. Kuviossa 1. havainnollistan, kuinka päiväkodissa toteutunut toiminta ja tekemäni aineiston käsittely vuorottelivat opinnäytetyöprosessissa.

Kuvio 1. Toimintavaiheiden ja aineiston käsittelemisen vuorottelu prosessin aikana.

7.2 Prosessin käynnistäminen

Menin ensimmäisen kerran opinnäytetyön kohdepäiväkotiin lokakuun alussa 2015. Päiväkoti on kolmen sisarusryhmän ja kymmenen kasvattajan päiväkot.

Päiväkoti toimii Liperin kunnan varhaiskasvatussuunnitelman mukaisesti. Sovimme päiväkodin esimiehen kanssa, että menen päiväkodin pedagogiseen palaveriin kertomaan opinnäytetyöstä ja prosessista. Sovimme aluksi, että menisin koko talon yhteiseen palaveriin, jotta mahdollisimman moni kasvattaja olisi kuulemassa henkilökohtaisesti prosessin kulusta. Tutkimusluvan viivästymisen takia siirsimme ensimmäistä tapaamista viikolla eteenpäin. Toteutuneessa palaverissa olivat paikalla minun lisäksi jokaisen ryhmän yksi lastentarhanopettaja, eli kolme kasvattajaa sekä päiväkodin esimies.

Toikko & Rantanen (2009a, 96) tuovat esille, että toimijoiden osallistuminen on tärkeä tekijä kehittämisen onnistumisessa. Kehittämisenprosessi ei etene ulkopuolisen toiminnan ja ajattelun avulla, vaan siihen tarvitaan osallisia. Kehittäminen tapahtuu siellä, missä käytännön työn haasteet ovat. (Toikko & Rantanen 2009a, 96.) Leikin ohjaustaitojen kehittämisprosessissa päiväkodin kasvattajat ovat avainasemassa. Päiväkodin kasvattajat ohjaavat lasten leikkiä päivittäin. Työarjen reflektointi pitää kehittämisen päiväkodilla, missä leikin ohjausta tapahtuu.

Ensimmäisellä tapaamiskerralla kerroin kasvattajille, miten olin alustavasti suunnitellut prosessin etenevän. Menin päiväkodille melko valmiin prosessin kanssa, koska kasvattajien laajempi osallistaminen prosessin suunnitteluun olisi vienyt aikaa. Halusin kuitenkin myös osallistaa kasvattajia kehittämisprosessiin. Kasvattajat saivat päättää muutamista prosessin toteutustavoista. Osallistujilla oli mahdollisuus päättää, kuinka nimettömänä he palauttavat kirjalliset materiaalit, sekä kirjoittavatko ja palauttavatko he ne käsin vai sähköisesti. Kasvattajat halusivat palauttaa molemmat kirjalliset tehtävät täysin nimettöminä ja paperiversioina. Sovimme, että vaikka reflektiopäiväkirjan kirjaisi koneella, se tulostetaan ja palautetaan paperiversiona yhteisesti sovittuun paikkaan. Ennakkotehtävän jaoin valmiiksi tulostettuina paperiversioina. Myös prosessin viimeisen vaiheen konkreettinen tuotos oli kasvattajien itse määriteltävissä lopetuskeskusteluissa.

Tapaamisella kerroin kasvattajille, mitä hyötyä tähän prosessiin osallistumisesta heille voisi olla. Kerroin, että näiden prosessiin kuuluvien tehtävien avulla

kasvattajat voivat saada uusia näkökulmia omaan työhön, tiimin ja ryhmän toimintaan sekä kehittää itseään entistä sensitiivisemmiksi kasvattajiksi. Myös Vilka (2015, 133) korostaa osallistujien motivoinnin tärkeyttä kokemuksien ja käsityksien jakamiseen. Ennakkotehtävän ja reflektiopäiväkirjan kirjaamisessa on kyse juuri kasvattajan omien kokemuksien ja näkemysten jakamisesta. Tapaamisella varmistui kaikkien päiväkodin kasvattajien osallistumishalukkuus ja sitoutuneisuus prosessia kohtaan. Kaikki paikalla olevat kasvattajat ottivat jakamani ennakkotehtävän (liite 1), suostumuslomakkeen (liite 2) sekä tiedotteen (liite 3) jaettavaksi muille oman tiimin kasvattajille.

Ensimmäisen tapaamisen yhteydessä jaetun ennakkotehtävän tavoitteena oli selvittää, millaisia ovat kasvattajien näkemykset valitsemistani teemoissa ja samalla ennakkotehtävä toimi orientaationa sitä seuraavalle reflektointijaksolle. Toikon & Rantasen (2009a, 96) mukaan toimijoilta voidaan kerätä tietoa, jonka avulla kehittämisprosessia voidaan ohjata vastaamaan toimijoiden tavoitteita. Lomakehaastattelu on toimiva aineiston keräämistapa, kun tavoitteena on yhtä asiaa koskevien mielipiteiden, näkemysten, kokemusten ja käsitysten kuvaaminen. (Vilka 2015, 123.) Ennakkotehtävässä oli lomakehaastattelun piirteitä, mutta kutsuisin sitä tässä yhteydessä teemahaastattelulomakkeeksi.

Vilkan (2015, 127) mukaan tutkijan tulisi varoa välittämästä omia ennakkokäsityksiään tutkittavasta asiasta kysymysten laadinnassa. Kirjasin ennakkotehtävään vain teemat enkä tarkempia kysymyksiä. Vilka (2015, 130) sanoo myös, että ihmisten käsitysten ja kokemusten ymmärtäminen edellyttävät kohderyhmän, kulttuurin ja toimintaympäristön tuntemusta. Koen, että kasvattajien työkulttuuri ja toimintaympäristö ovat minulle entuudestaan tuttuja. Olen työskennellyt useamman vuoden päiväkodissa lastentarhanopettajana saman kunnan alueella, joten myös heidän toimintaansa ohjaava varhaiskasvatussuunnitelmansa on minulle entuudestaan tuttu. Prosessin kohderyhmänä olivat kyseisen päiväkodin kasvattajat.

Ennakkotehtävien täyttämiseen oli viikko aikaa ja samanaikaisesti kasvattajat aloittivat myös reflektiopäiväkirjojen täyttämisen. Viiden päivän päästä ensimmäisestä tapaamisesta kävin hakemassa päiväkodilta kasvattajien

täyttämät ennakkotehtävät ja suostumuslomakkeet. Molempia oli yhdeksän kappaletta.

Opinnäytetyöprosessissa kasvattajien toteuttama kirjallinen pohtiminen sekä minun toteuttama laadullisen tutkimuksen keinoin kerätyn aineiston analysointi vuorottelivat (ks. kuvio 1). Vilkka ja Airaksinen (2003, 57–58) huomauttavat, että toiminnallisen opinnäytetyön kannalta ei ole aina välttämätöntä analysoida laadullisella tutkimuksella kerättyä aineistoa yhtä tarkasti ja järjestelmällisesti kuin tutkimuksellisissa opinnäytetöissä.

Ennakkotehtävien palautuksen jälkeen luin ennakkotehtäviä läpi lukuisia kertoja ja pohdin, mikä menetelmä sopisi aineiston käsittelyyn ja analysointiin. Koska aineisto koostui kasvattajien täyttämistä ennakkotehtävistä, jotka olivat kirjattu muutamien teemojen kautta, päätin käyttää analyysitapana teemoittelua. Ennakkotehtävän teemat olivat lapsen osallisuus, kuuleminen, leikin ohjaus, reflektointi ja reflektiivinen työote. Tuomi & Sarajärvi (2009, 93) sanovat, että jos aineisto on kerätty esimerkiksi teemahaastattelulla, on aineiston pilkkominen helppoa, koska teemat muodostavat itsessään jo jäsennetyn aineiston. Tässä tapauksessa kasvattajien täyttämässä ennakkotehtävissä (ts. teemahaastattelulomakkeissa) olivat valmiit teemat, joiden pohjalta he kirjasivat ylös näkemyksiään (liite 1).

Aloitin ennakkotehtävien käsittelyn ja analyysin lukemalla tehtävät läpi, jotta saisin hyvän kokonaiskuvan aineistosta. Kirjasin kaikki ennakkotehtäviin kirjatut asiat sana sanalta puhtaaksi tietokoneelle teemoittain helpottaakseni aineiston käsittelyä ja luettavuutta. Tässä kohtaa jokaisen kasvattajan esimerkiksi osallisuudesta kirjoittamat asiat sekoittuivat toisten kasvattajien vastauksiin osallisuudesta, jolloin yhden henkilön vastauksia ei enää voinut erottaa muista.

Kirjasin koneelle ennakkotehtävien vastauksia ja huomasin, että samat asiat toistuivat useita kertoja kunkin teeman alla. Eli useat kasvattajat olivat vastanneet samoja asioita, kukin hieman eri sanankääntein. Tulostin kirjaamani koonnin. Tein muutamia muistiinpanoja toistuvista asioista tulostamani aineiston marginaaleihin helpottaakseni muistamista. Koin helpommaksi koodata

tulostettua aineistoa käsin eri värikoodein kunkin teeman alle. Huomasin, että kasvattajien kirjoitukset vastasivat neljään eri kysymykseen, joille kullekin valitsin oman koodiväriin. Kysymyksiä olivat: mitä se on? (esimerkiksi osallisuus) Kuinka se näkyy ja toteutuu arjessa? Mitkä ovat kasvattajan tehtävät? ja mitä keinoja kasvattaja hyödyntää? Koodaamisen jälkeen tein tietokoneelle kirjattuun aineistoon saman värikoodauksen. Ryhmittelin samaan kysymykseen vastaavat tekstit peräkkäin ja väreittäin kunkin teeman alle. Tuomen ja Sarajärven (2009, 93) mukaan teemoittelussa ryhmitellään laadullista aineistoa aihepiirien mukaan.

Luin väreittäin ryhmiteltyä aineistoa vielä läpi ja jäsentelin samaa tarkoittavia vastauksia peräkkäin. Jäsentelyn jälkeen aloin pelkistää aineistoa. Tuomen ja Sarajärven (2009, 109) mukaan pelkistäminen on tutkimustehtävän kannalta tärkeiden asioiden poimimista. Pelkistin samaa tarkoittavat lauseet yhdeksi pelkistetyksi lauseeksi kussakin teemassa ja alateemassa. Alasuutari (2011, 40) sanoo, että aineistossa tarkastellaan vain tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen kannalta olennaista tietoa, jolloin aineisto pelkistyy paremmin hallittavaksi. Pelkistämällä karsitaan aineistoa edelleen etsimällä lauseiden yhteiset piirteet ja yhdistämällä ne. (Alasuutari 2011, 40.) Teemoittelussa eli analyysivaiheessa tarkastellaan aineistosta usein toistuvia piirteitä, jotka ovat yhteisiä usealle vastaajalle (Hirsjärvi & Hurme 2000, 73). Kuviossa 2. on havainnollistettu pelkistetyn ilmauksen muotoutumista.

Teema	Alateema	Kasvattajan vastaus	Pelkistetty ilmaus
Lapsen kuuleminen	Mitä kasvattaja tekee?	Pyrin menemään lapsen tasolle kuuntelemaan.	Lapsen tasolle laskeutuminen
		Lapsen tasolle laskeutuminen ja keskittyminen kuuntelemaan	

Kuvio 2. Esimerkki pelkistetyn ilmauksen muotoutumisesta.

7.3 Ennakkotehtävän tuloksia

Kasvattajien mielestä osallisuus on aktiivista osallistumista ja vuorovaikutusta. Kuunteleminen, havainnointi, kysyminen ja keskustelu lapsen kanssa mahdollistavat lapsen osallisuuden. Kasvattajien mielestä osallisuus on lapsen kokemus siitä, että on osallinen. Kasvattajien mukaan osallisuus on tasa-arvoa ja kaikki saavat osallistua toiminnan ja ympäristön suunnitteluun sekä toteutukseen. On kasvattajan tehtävä mahdollistaa osallisuus esimerkiksi käyttäen erilaisia apukeinoja. Osallisuudessa kasvattaja ottaa huomioon lapsen ja hänen näkemyksensä. Kasvattajat sanovat, että lapset osallistuvat arjen askareisiin, kuten pöydän kattamiseen. Lapsi saa päättää asioista mahdollisimman paljon itse. Kasvattajien mielestä osallisuuden toteutumiseksi aikuisen olisi tärkeää tuoda lapsen ääni esiin ja nähdä lapsi aktiivisena toimijana.

Kasvattajien mukaan lapsen kuunteleminen on vuorovaikutusta, mielipiteen huomioimista, aitoa kohtaamista ja läsnäoloa. Kasvattajien mielestä olisi tärkeää antaa aikaa lapselle tulla kuulluksi ja keskittyä kuuntelemaan lasta. Kasvattaja laskeutuu lapsen tasolle ja kyselee ollen aidosti kiinnostunut lapsen ajatuksista ja mielipiteistä. Lapsi saa päättää, mitä haluaa leikkiä. Pyrkimys kiireettömyyteen mahdollistaa kuuntelemisen ja lapsen huomioimisen sekä sen toiveiden toteuttamisen. Kasvattajan tehtävänä ja haasteena on luoda lapselle mahdollisuudet tulla kuulluksi sekä tuoda mielipiteet ja ajatukset näkyväksi. Kasvattajien mielestä lapsen kuuleminen edellyttää kasvattajalta lapsilähtöistä työtettä ja sensitiivisyyttä. Lasta kuullaan ja toimintaa sekä ympäristöä suunnitellaan ja toteutetaan yhdessä. Kasvattajien nimeämiä keinoja lapsen kuunteluun ovat toiminnalliset menetelmät, lapsen haastattelu, havainnointi ja kuvien hyväksikäyttö.

Suoriksi leikin ohjaus keinoiksi kasvattajat nimeävät erilaiset konkreettiset puuttumiset ja osallistumiset lapsen leikkiin. Esimerkiksi kasvattaja selvittää ristiriitoja, leikkii mukana, innostaa, rohkaisee, tukee ja kannustaa lapsia leikkitilanteissa. Hän mahdollistaa, rikastuttaa ja osallistuu leikkeihin lasten toiveiden mukaan. Leikissä kasvattaja ohjaa, keskustelee, leikkii mallina ja on läsnä lapsille. Epäsuoria leikin ohjauksen keinoja kasvattaja käyttää suunnittelemalla ja rakentamalla leikkiympäristöjä. Tavarat sijoitetaan lasten ulottuville. Kasvattaja mahdollistaa tilan ja rauhan leikkiä. Tarvittaessa kasvattaja tuo uusia elementtejä ja välineistöä leikkiin. Kasvattaja havainnoi lasten leikkejä.

Kasvattajat sanovat refleктоivansa omaa toimintaansa heti tilanteissa, onnistumisen hetkiä ja kehittämisen paikkoja sekä ratkaisuja arjen eri tilanteisiin. Kasvattajat tekevät reflektointia päivittäin työpäivän aikana ja sen jälkeen. Reflektointi on myös palautteen antamista ja vastaanottamista. Toisinaan kasvattajat refleктоivat yhdessä tiimin kanssa. Reflektointia tehdään, koska omaa työtä arvioidaan kehittymisen vuoksi. Kasvattajien mielestä reflektiivisen työotteen omaaminen kehittää ammatillisuutta, ammatillista kasvua ja työyhteisöä. Reflektiivinen työote mahdollistaa toiminnan muuttamisen, jatkuvan oppimisen ja kehittymisen.

7.4 Kasvattajien reflektointivaihe

Tietoisessa reflektointivaiheessa kasvattajat pitivät valitsemallaan tavalla reflektointipäiväkirjaa, jossa reflektointia suuntasivat ennakkokyselyn teemat (lapsen osallisuus ja kuuleminen, leikin ohjaus, reflektointi ja reflektiivinen työote). Reflektointipäiväkirjojen tavoitteena oli, että kasvattajat pohtivat syvällisemmin ja laajemmin ennakkotehtävään kirjattuja asioita. Ohjeistin ensimmäisellä tapaamisella kasvattajia aloittamaan reflektoinnin heti ennakkotehtävän täyttämisen jälkeen. Reflektointi aikaa oli noin kolme viikkoa. Syyslomaviikko oli keskellä reflektointijaksoa, jolloin useimmille kasvattajille tuli

loman vuoksi vain kaksi viikkoa reflektointia. Väärin ymmärrysten vuoksi osa kasvattajista reflektoi kolmesta viikosta vain viimeisen viikon.

Otin ryhmiin yhteyttä sähköpostitse viimeisen viikon alussa. Sähköpostissa kiitin prosessin ensimmäiseen vaiheeseen osallistumisesta. Samalla kysyin ryhmien tiimipalaveripäivät ja ajat viikolle 44, jotta osaisin suunnitella lopetuskeskustelujen aikataulun. Sähköpostiin liitin kysymyksiä (liite 4), joilla halusin herätellä kasvattajia miettimään vielä tarkemmin omaa toimintaansa ja teemoja käytännön näkökulmasta. Hirsjärvi ja Hurme (2000, 85) sanovat, että yhteydenotto osallistujiin on heidän motivointiaan yhteistyöhön. Sähköpostin lähettäminen toimi kasvattajille myös muistutuksena, että reflektointia on enää jäljellä yksi viikko. Jo ensimmäisellä tapaamisella kerroin kasvattajille, että viimeinen loppukeskustelu toteutettaisiin heidän tarpeidensa sekä toiveidensa mukaan. Tämän vuoksi liitin sähköpostiin mukaan kysymyksen, jonka kautta he voivat jo etukäteen miettiä, mitä he haluaisivat jäävän elämäänsä prosessista. Reflektointijakson päätyttyä kävin hakemassa päiväkodilta seitsemän kirjekuorta, joissa oli seitsemän työntekijän reflektiopäiväkirja. Reflektiopäiväkirjojen määrä vaihteli noin yhdestä paperista jopa neljään paperiin.

Reflektointipäiväkirjojen käsittelyn aloitin samalla tavalla kuin ennakkotehtävien käsittelyn. Luin päiväkirjoja lukuisia kertoja läpi saadakseni kokonaiskuvan kirjatusta aineistosta. Prosessin alussa ohjeistin kasvattajia kirjaamaan reflektiopäiväkirjaa ennakkotehtävän teemojen pohjalta, joten samat teemat toistuivat myös päiväkirjoissa. Aloin kirjata päiväkirjojen marginaaleihin muistiinpanoja siitä, missä kohdassa tekstiä kustakin teemasta puhuttiin. Huomasin, että samat asiat toistuivat ennakkotehtävissä ja reflektiopäiväkirjoissa. Reflektioissa asiat olivat liitetty konkreettisemmin arkitoimiin ja asioita pohdittiin syvällisemmin.

Useimmat päiväkirjat oli täytetty teema kerrallaan, eli esimerkiksi ensin oli kirjattu osallisuuden näkyvyydestä omassa työssä. Leikkasin yhdestä päiväkirjapaperista kerrallaan kutakin teemaa käsittelevät tekstit erilleen. Yhdistelin eri kasvattajien kirjaamien päiväkirjojen samaa teemaa käsittelevät

tekstit yhteen. Asettelin kaikkien kasvattajien päiväkirjoista leikatut tekstin pätkät teemoittain omiin jonoihin lattialle. Luin teemoista kirjattuja asioita vielä kertaalleen läpi. Aloin koodaamaan eri värein myös reflektiopäiväkirjan tekstejä hyväksikäyttäen ennakkotehtävän pelkistettyjä ilmaisuja. Muutamia uusia, ennakkotehtävien koonnista poikkeavia asioita koodasin eri värillä, jotta myöhemmin erottaisin ne.

Reflektiopäiväkirjoihin kasvattajat olivat kirjanneet konkreettisia esimerkkejä lapsen osallisuuden toteutumisesta. Esimerkiksi pyykkien viikkaus aikuisen apuna, pienet siivoustyöt ja kaappien raivauksessa auttaminen olivat arkiaskareita, joihin lapset osallistuivat. Askarrellessa lapset saivat määritellä itse, mitä haluavat askarrella. Lasten osallisuus tuli esiin kasvattajien vastauksissa myös lasten toiveiden kuuntelussa, esimerkiksi ulkoiluajan pidentämisessä lasten toiveiden mukaan. Kasvattajat pohtivat myös nykyisten menetelmien käytön riittävyttä lasten osallisuuden takaamiseksi ja lisäämiseksi. Kasvattajat kirjasivat ylös reflektiopäiväkirjoihin myös kiireen vaikutuksesta lapsen osallisuuden toteutumiseen. Oma levottomuus ja rauhattomuus näkyvät myös lasten toiminnassa. Kasvattajien mielestä kiireettömyys on yksi asioista, joka mahdollistaa lapsen osallisuuden.

Lapsen kuulemisen tärkeimmiksi keinoiksi reflektiopäiväkirjoissa nousi lapsen kanssa keskustelu ja esitettyjen toiveiden toteuttaminen. ”Lapset toivoivat silittelyä päivälevolla, joten silittelin jokaista vuorollaan joka halusi”. Keskustelemalla lasten kanssa kasvattaja osoittaa olevansa kiinnostunut lapsen ajatuksista. Kasvattajat kuvasivat aikuisen ja lapsen välistä keskustelua tapahtuvan parhaiten pukemisen ja ruokailun tilanteissa. Toiveiden toteuttaminen näkyi kasvattajien reflektioissa esimerkiksi lasten toivoman retken järjestämisessä ja mieluisan askartelun mahdollistamisessa. Lapsen tasolle laskeutuminen esimerkiksi lattialle istuminen lasten seuraan oli yksi keinoista, joilla kasvattaja osoitti olevansa läsnä, kuuntelemassa ja kiinnostunut lapsen touhuista.

Reflektiopäiväkirjoissa kasvattajat korostivat leikin ohjauksen olevan tilanteesta ja lapsesta riippuvaista. ”—eri lasten kanssa tulee muuttaa ohjaustyyliä

tilanteesta, jopa päivästä ja lapsen mielialasta riippuen”. Leikin ohjauksessa kasvattajalta vaaditaan sensitiivisyyttä ja havainnointia, jotta kasvattaja osaa ohjata ja rikastuttaa leikkiä lapsi huomioiden. Kasvattajien mielestä leikin mallintaminen lapsille ja leikkiminen yhdessä lapsen kanssa rauhoittaa leikkiä sekä auttaa lasta valitsemaan mieleisensä tekemisen. Kasvattajan läsnäolo leikissä mahdollistaa pitkäkestoisen leikin. ”Aikuisen läsnäolo leikissä on rauhoittava tekijä ja saa lapset jatkamaan leikkiä pidempään”. Lasten innostaminen ja leikkiin heittäytyminen on osa kasvattajan leikin ohjaustaitoja.

Arjessa tapahtuneiden haastavien tilanteiden reflektointia kasvattajat tekevät yhdessä työkavereiden kanssa, yksin ja joskus myös työpäivän jälkeen. Esimerkiksi työpäivän jälkeinen ajomatka kotiin toimii työpäivän reflektointi aikana, jolloin työasioita ei tarvitse enää miettiä kotona. Yleisesti kasvattajat sanoivat reflektovansa tilanteessa sekä sen jälkeen omaa toimintaansa. ”Usein reflektoin asioita jo heti niiden tapahduttua ns. siinä hetkessä, mutta usein palaan tiettyihin asioihin myös myöhemmin--”. Kasvattajat tiedostavat omia tunnetiloja ja reflektovat myös oman olotilan vaikutusta lapseen. Oma levottomuus tai rauhallisuus heijastuu helposti lapseen. Osalle kasvattajista reflektoinnista on muodostunut arjessa mukana kulkeva reflektiivinen työote.

7.5 Prosessin päättäminen tiimeissä

Kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittämisprosessi päättyi minun osaltani tiimipalaveriaikoina pidettyihin loppukeskusteluihin. Viikolla 44 menin kolmena eri päivänä päiväkodille kolmen ryhmän omaan tiimipalaveriin. Ensimmäisessä tiimipalaverissa oli paikalla kolme kasvattajaa, toisessa myös kolme kasvattajaa sekä lisäksi lähihoitaja opiskelija ja kolmannessa tiimipalaverissa oli paikalla neljä kasvattajaa. Yksi kasvattaja oli prosessin alussa täyttänyt suostumuslapun, mutta poissaolojen vuoksi ei ollut muuten osallistunut prosessin vaiheisiin.

Aloitin tiimipalaverin kertaamalla prosessin vaiheet. Jokaisessa tiimissä kävin läpi melkein samat asiat. Menin palavereihin suurpiirteisen toimintarungon

kanssa, joka oli vain itselle muistutuksena, ei toimintaohjeena. Lopetuskeskustelun kulku riippui keskustelujen intensiivisyydestä ja tilanteesta. Tiimeissä kävin läpi tai jaoin luettavaksi ennakotehtävien vastauksista tekemäni pelkistettyjen ilmauksien yhteenvedon. Halusin näyttää kasvattajille, mitä he olivat prosessin alussa kirjanneet ylös lapsen osallisuudesta ja kuulemisesta, leikin ohjauksesta, reflektoinnista ja reflektiivisestä työotteesta. Kerroin, että kasvattajilla oli ennakotehtävän vastauksien perusteella paljon teoreettista tietämystä teemoihin liittyvistä asioista. Yhteenvedon lukemisen jälkeen kerroin, että reflektiopäiväkirjoista ei noussut juurikaan mitään ennakotehtävistä poikkeavaa. Ainut uusi aihe, jota ei ennakotehtävissä tullut esiin, oli kasvattajan oman mielialan vaikutus lapsiryhmään. Kerroin myös, että ennakotehtävissä esiin tulleet asiat syventyivät ja tarkentuivat arkitoimiin reflektiopäiväkirjoissa.

Kysyin oliko kasvattajien ajattelussa tai toiminnassa tapahtunut muutoksia prosessin aikana sekä kokivatko kasvattajat prosessin hyödylliseksi. Kasvattajien mielestä aiheet olivat tärkeitä, mielenkiintoisia ja ajankohtaisia sekä arjessa jatkuvasti läsnä. Prosessin tehtävien kautta kasvattajat alkoivat miettiä enemmän ja tietoisemmin lapsen osallisuutta, kuuntelemista, leikin ohjausta ja omaa reflektointia. Päiväkirjaa kirjoittaessa osa koki, että aiheita mietti laajemmin ja syvällisemmin. Kasvattajien mukaan tehtävien teemat näkyvät arjessa joka päivä ja ne muistui mieleen, kun kirjasi asioita ylös. Tehtävien avulla kasvattajat joutuivat pysähtymään ja miettimään tietoisesti näitä asioita, mikä koettiin myös hyväksi ja tarpeelliseksi asiaksi.

Kysyin kasvattajilta palautetta prosessin vaiheista ja yleisesti koko prosessista. Osa kasvattajista koki, että ajankohta prosessille oli hyvä. Samoista teemoista on ollut koulutus, joka on jo herätellyt ajattelemaan näitä asioita. Osa kasvattajista taas oli sitä mieltä, että ajankohta oli huono juuri esimerkiksi koulutuksen ja meneillään olevan leikkialueiden muokkauksen vuoksi. Reflektoinnin aloittamisen ohjeistus koettiin epäselväksi ja siksi osa kasvattajista reflektoi vain yhden viikon. Toivottiin, että opinnäytetyöstä tiedottaminen olisi ollut talon palaverissa, jotta useampi henkilö olisi ollut itse kuulemassa ohjeet prosessille.

Kasvattajat kokivat, että syysloma keskellä reflektointijaksoa sotki prosessin kulkua. Reflektoinnin tueksi olisi kaivattu heti alusta pitäen tarkentavia kysymyksiä. Osa kasvattajista oli sitä mieltä, että prosessin tehtävät ja siihen varattu aika oli sopiva, koska se ei ollut liian työläs. Teemat liittyivät hyvin omaan jokapäiväiseen työhön, jolloin tehtävien kirjaaminen oli helpompaa. Yleisesti prosessi koettiin konkreettiseksi ja hyödylliseksi. Kasvattajat miettivät, että ajatustyö jää elämään prosessin päätyttyä.

Palautteen kirjaamisen jälkeen kysyin kasvattajilta, missä he kokevat olevansa hyviä. Yhdessä tiimissä koettiin lapsen kuulemisen toteutuvan parhaiten rauhallisella aamupalahetkellä. Toisessa tiimissä kasvattajat kokivat, että lapsen mielipiteillä on merkitystä ja niitä kuunnellaan. Lapset saavat päättää monista asioista itse ja siten voivat kokea olevansa osallisia päiväkotiyhteisössä. Kasvattajien mukaan arjessa on aina tilanteita, joita jää pohtimaan ja miettimään omaa toimintaa tilanteessa. Eli reflektointi ja reflektiivinen työote koettiin omaksi vahvuudeksi.

Kysyin kasvattajilta myös, missä kasvattajat kokevat olevan parantamisen varaa. Kasvattajat pohtivat yhdessä ja löysivät juuri heidän ryhmän tai tiimin tarpeisiin sopivan konkreettisen kehittämistavoitteen. Tässä kohtaa annoin kasvattajille paperin ja kynän ja pyysin heitä kirjaamaan tämän tavoitteen tiimisopimukseksi tai toimintasuunnitelmaksi riippuen kehittämistavoitteesta. Kahdessa tiimissä kirjattiin tiimisopimus oman tiimin toiminnalle. Tiimisopimukseen kirjattiin esimerkiksi, että jotain heidän arkeen liittyvää teemaa, joka vaihtuisi, pohditaan säännöllisesti tiimipalaverissa. Toisessa tiimisopimuksessa sovittiin säännöllisestä positiivisen palautteen antamisesta työkaverille sekä tiimisopimuksen päivittämisestä puoli vuosittain.

Yhteen toimintasuunnitelmaan kirjattiin konkreettiset kasvattajille jaetut työtehtävät lasten omatoimisen askartelupisteen toteuttamiseksi. Tiimisopimukset ja toimintasuunnitelmat varmistavat, että jotain konkreettista jää elämään päiväkodin ryhmien arkeen ja toimintaan. Toikko & Rantanen (2009a, 97) sanovat, että kehittäminen on avoin prosessi, jonka tavoitteet ja

tulokset määritellään yhdessä prosessin aikana. Kehittäminen etenee vuorovaikutuksessa ja rakentuu osallistujien varassa loppuun asti. (Toikko & Rantanen 2009a, 97.)

8 Pohdinta

8.1 Prosessin tarkastelu ja arviointi

Toiminnallisen opinnäytetyön tekeminen on prosessi, jossa käytännön toteutus ja teoreettinen tieto yhdistyvät ammatilliseksi osaamiseksi. Tämä opinnäytetyö on tehty osana varhaiskasvatuksen opintoja ja kokopäivätyön ohella. Opinnäytetyössä toteutettu päiväkodin kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittämisprosessi on ollut myös minulle lastentarhanopettajana hyvin merkityksellinen. Olen oppinut omasta lastentarhanopettajuudestani paljon enemmän kuin osasin alun perin ajatella.

Leikin ohjaustaitojen kehittäminen on aina lasten kanssa toimiville aikuiselle hyödyllistä. Myös Roberts-Holmesin (2014, 8–9) mukaan ammattilaisen olisi tärkeää alituisesti reflektoida työtä ja tapoja tehdä sitä, kun työskentelee lasten parissa. Useimmat lapset viettävät päiväkodissa enemmän aikaa päivittäin kuin vanhempi töissä. Lapselle hyvän hoitopäivän tarjoaminen ja paikan, jossa hän kokee itsensä merkitykselliseksi ja turvatuksi on mielestäni kasvattajan yksi tärkeimmistä tehtävistä päiväkodissa. Toinen kasvattajan tärkeä tehtävä on tukea ja ohjata lasta kehittymään ja kasvamaan täysivaltaiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Lapsen osallisuus päiväkodin yhteisössä ja kuulluksi tuleminen ovat asioita, jotka voivat tehdä lapsen päivästä hyvän ja merkityksellisen. Turja (2007, 171) korostaa, että lapsen kokemus siitä, että hänen ajatuksiaan ja kokemuksiaan arvostetaan ja hän voi vaikuttaa ympäristöönsä lisää hänen myönteistä käsitystä itsestään. Päiväkodeissa toteutetaan varhaiskasvatusta, joka on kasvatuksellista vuorovaikutusta aikuisten ja lasten välillä. Lapselle

ominaisin tapa toimia on leikkiminen ja leikin ohjaaminen on siten tärkeä osa varhaiskasvattajan työtä.

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli toteuttaa päiväkodin kasvattajien leikinohjaustaitojen kehittämisprosessi. Kasvattajat tekivät kirjalliset ennakkotehtävät ja täyttivät reflektiopäiväkirjaan omia näkemyksiään lapsen osallisuudesta ja kuulemisesta, leikin ohjauksesta, reflektoinnista ja reflektiivisestä työotteesta. Tavoitteena oli kehittää kasvattajien reflektiivistä työotetta ja lisätä kasvattajien tietoisuutta leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä. Ennakkotehtävän tarkoituksena oli toimia alkukartoituksena: selvittää kasvattajien näkemyksiä ja kokemuksia teemoihin liittyvistä asioista sekä toimia orientaatiota reflektointivaiheelle. Ennakkotehtävien tuloksista ilmeni, että kasvattajilla on jo entuudestaan paljon teoreettista tietoa lapsen osallisuudesta, kuulemisesta ja leikin ohjauksesta.

Reflektiopäiväkirjan kirjoittamisessa tavoitteena oli pohtia syvällisemmin ja laajemmin ennakkotehtävän teemoja. Reflektointi päiväkirjamuodossa sai kasvattajat yhdistämään ennakkotehtävässä yleisesti kirjatut asiat jokapäiväiseen arkeen ja refleктоimaan niitä. Roberts-Holmes (2014, 10–11) toteaa, että reflektiivinen työote auttaa ymmärtämään syvällisemmin ja tämä ymmärrys auttaa perustelemaan omaa toimintaa. Pedagogisesti vastuullisena aikuisena kasvattajan tulisi pystyä perustelemaan omaa toimintaa ja sen syitä. (Roberts-Holmes 2014, 10–11). Reflektiopäiväkirjoista sekä ennakkotehtävän reflektioteeman vastauksista ilmeni, että reflektointi ja reflektiivinen työote olivat kaikille kasvattajille jollain tasolla tuttuja asioita.

Loppukeskusteluissa saadusta palautteesta ilmeni, että prosessin tehtävien avulla kasvattajat alkoivat kiinnittää enemmän huomiota oman toiminnan reflektointiin. Tavoitteeksi asetetun kasvattajien reflektiivisen työotteen kehittymisen voin sanoa toteutuneen, koska kasvattajat ilmaisivat reflektoinnin lisääntyneen ja tulleen tietoisemmaksi toiminnaksi prosessin aikana. Roberts-Holmes (2014, 8–9, 11) korostaa, että reflektointi on keskeinen tekijä ammatillisuuden kehittämisessä ja muutoksessa. Säännöllinen reflektointi voi tuottaa positiivisen henkilökohtaisen ja ammatillisen kehittymisen kehän, joka

on saatu aikaan pienimuotoisella itse toteutetulla projektilla eli reflektoinnilla. (Roberts-Holmes 2014, 8–9, 11.) Myös Turja (2007, 173) on sitä mieltä, että ammatillinen kehittyminen edellyttää omien käytännön kokemusten reflektointia ja sitä kautta kasvattaja tulee tietoisiksi toimintansa taustalla olevasta hiljaisesta tiedosta ja uskomuksista. Loppukeskustelussa käytyjen keskustelujen mukaan kasvattajien ajatustyö tulee jatkumaan myös prosessin päättymisen jälkeen. Uskon, että kasvattajien reflektiivisen työotteen kehittyminen tulee jatkumaan ja sitä kautta myös ammatillinen kehittyminen.

Kasvattajien mukaan leikin ohjauksessa tarvittavia kasvattajan ominaisuuksia olivat sensitiivisyys ja ohjauksen muuttaminen lapsen yksilöllisten tarpeiden mukaan. Helenius ja Vähänen (2004, 43) linjaavat, että kasvattajan tulee olla hienovarainen seuratessa ja ohjatessa leikkiä, aikuinen auttaa vain sen verran kuin on tarpeen. Myös Kalliala (2012, 206) korostaa, että leikin ohjauksen pääperiaatteena on löytää tasapaino liian vähäisen ja liiallisen ns. auttamisen välillä. Lapsen leikkiin liittyvältä aikuiselta vaaditaan ennen kaikkea herkkyyttä ja taitoa auttaa lasta kehittämään leikkiä tyrkyttämättä omia ajatuksiaan lapselle (Kalliala 2012, 207). Muita tärkeitä leikin ohjauksessa tarvittavia ominaisuuksia kasvattajien mielestä olivat läsnä olemisen taito ja kiinnostus lapsen ajatuksiin ja kokemuksiin kohtaan. Helenius ja Lummelahti (2013, 100) tuovat esille, että leikin tilanteeseen sopivassa ohjauksessa olisi ensin päästävä syvemmälle lapsen ajatuksiin ja leikin olemukseen havainnoimalla ja tutkimalla. Kasvattajien näkemys leikin ohjauksesta on yhteneväinen teorian kanssa.

Päiväkodissa toteutuvan lapsen osallisuuden ja kuulemisen tietoinen pohdinta herätti kasvattajat kiinnittämään näihin asioihin entistä enemmän huomiota. Lapsen osallisuus ja kuuleminen toteutuivat päiväkodissa, mutta kasvattajat kokivat, että aina voi kehittyä paremmaksi. Turjan (2007, 174) mukaan kuuntelemalla lasten näkemyksiä avoimin mielin kasvattajat voivat saada uusia näkökulmia toimintaan ja tulla tietoisiksi pedagogisesta ajattelustaan ja toiminnastaan. Kasvattajat lisäävät sekä kehittävät jo olemassa olevaa pedagogista tietoisuutta lasta kuuntelemalla ja tiedostamalla omat toimintatavat. Roberts-Holmesin (2014, 10–11) mukaan reflektointi voi innostaa kehittämään pedagogisia taitoja ja tietämystä.

Prosessin toinen tavoite oli lisätä kasvattajien pedagogista tietoisuutta leikin ohjauksen merkityksestä. Kasvattajilla oli jo ennestään paljon tietoa leikin ohjauksesta, leikin ohjausta reflektointiin ja reflektiopäiväkirjoissa kuvattiin leikin ohjauksen menetelmiä. Selvästi osoitettavissa oleva kasvattajien leikinohjauksen pedagogisen tietoisuuden lisääminen olisi kuitenkin vaatinut prosessin toteutukseen enemmän aikaa ja tarkempaa prosessin vaiheiden suunnittelua. Kasvattajien läpikäymä prosessi kesti vain neljä viikkoa, joka on lyhyt aika kehittämisprosessille. Jotta voisin luotettavasti sanoa pedagogisen tietoisuuden lisääntyneen, prosessin toteutus olisi vaatinut selkeämpää vertailua ennen prosessia olemassa olevan kasvattajien pedagogisen tietoisuuden ja prosessin jälkeisen tilanteen välille. Muutoksen osoittaminen olisi vaatinut myös kasvattajien tarkempaa leikin ohjauksen merkityksen analysointia. Minulta prosessin käynnistäjänä olisi vaadittu selkeämpää tiedottamista ja perehtymistä kasvattajien pedagogiseen tietoisuuteen. Kasvattajilta saadun palautteen tai kirjallisten tehtävien pohjalta en voi sanoa prosessin toisen tavoitteen toteutuneen.

Loppukeskusteluissa saadun palautteen perusteella voi kuitenkin sanoa, että toteutettu leikin ohjaustaitojen kehittämisprosessi on kehiteltynä ja tarkemmin suunniteltuna käyttökelpoinen malli myös muihin päiväkoteihin. Kehittämisprosessiin suunniteltu aika oli lyhyt kehittämiselle, jolloin pidempi ajanjakso voisi myös antaa parempia tuloksia. Osa kasvattajista kuitenkin koki, että toteutetun prosessin laajuus oli sopiva. Laajempi ja pidempi prosessi olisi ollut heidän mielestään liian työläs toteutettavaksi täysipainoisesti. Toikon & Rantasen (2009b, 72) mukaan osallistamisen avulla osallistujat saadaan sitoutumaan kehittämiseen. Kasvattajien osallistaminen prosessin suunnitteluun ja toteutukseen olisi vähentänyt väärinymmärryksiä, koska kasvattajat olisivat itse olleet päättämässä prosessin vaiheista ja toteutuksesta. Myös prosessin laajuus olisi ollut kasvattajien itse määrittelemä, joka olisi motivoinut kehittämiseen, vaikka se olisi tuntunut työläämmältä. Roberts-Holmes (2014, 8–9) tuo esille, että reflektointi tuottaa kestäväää muutosta, koska reflektioija itse tuottaa ja luo ideat jonkin muutoksen aikaansaamiseksi. Kehittämisen välineenä

reflektointi ja osallistujien osallistaminen voivat aikaansaada toimivan kehittämisprosessin.

Prosessiin kuuluvat kirjalliset tehtävät auttoivat kasvattajia kehittämään heidän reflektiivistä työtään, koska he joutuivat reflektoimaan tavallista tietoisemmin ja järjestelmällisemmin. Ennakkotehtävä ja reflektiopäiväkirjan pitäminen olivat toimivia keinoja lisäämään kasvattajien tietoista reflektointia. Reflektiivisen työtteen kehittymisen kautta myös lapsen osallisuuteen ja kuulemisen pohdintaan kiinnitettiin enemmän huomiota. Tämä edesauttaa kehittymistä myös tämän päivän varhaiskasvattajalle asettamia vaatimuksia vastaavaksi kasvattajaksi.

Mielestäni kasvattajan tekemä oman toiminnan reflektointi on aina tarpeellista. Reflektoinnin olisi tärkeää olla tietoisempi osa jokaisen kasvattajan päivittäistä työtä. Reflektoinnin avulla voidaan kehittää leikin ohjaustaitoja, koska omaa toimintaa kyseenalaistamalla voi kehittyä tilannetajuisemmaksi ohjaajaksi. Oman toiminnan kyseenalaistaminen ja arviointi pistävät kasvattajan miettimään myös toimintansa perusteluita eli lisää pedagogista tietoisuutta. Jotta reflektoinnin avulla voisi lisätä pedagogista tietoisuutta, tulisi siihen liittää teoriatieto leikin ohjauksesta. Syvällisemmän näkemyksen saavuttamiseksi reflektoinnin kohteena olevista asioista olisi tärkeää lisätä tiimeissä tapahtuvaa yhdessä pohtimista.

Opinnäytetyön tuotoksena oli itse päiväkodissa toteutettu kehittämisprosessi sekä loppukeskusteluissa tehdyt toimintasuunnitelma ja tiimisopimukset. Myös kokonaisuudessaan tämä prosessi voi toimia esimerkkinä ja mallina leikinhjaustaitojen kehittämisprosessille reflektoinnin avulla. Prosessiin osallistuneen päiväkodin voidaan sanoa olleen pilottipäiväkodi leikinhjaustaitojen kehittämisessä tällaisen prosessin avulla.

8.2 Luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyöprosessin johdonmukaisuutta arvioin kirjaamani opinnäytetyöpäiväkirjan avulla. Päiväkirjaan kirjasin muistiinpanoja prosessin aloittamisesta lähtien viimeisiin raportin kirjoittamista tukeviin muistiinpanoihin. Kirjasin ylös esimerkiksi muistiinpanot ohjauskeskusteluista, omista pohdinnoista sekä omia ennakko-oletuksiani ja asenteitani prosessista tiedostaakseni ne. Toimimalla näin olen pyrkinyt lisäämään työn objektiivisuutta. Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita, vaan tutkimusta arvioidaan kokonaisuutena, jossa painottuu sisäinen johdonmukaisuus (Sarajärvi & Tuomi 2002, 135). Myös Eskola ja Suoranta (1999, 211) sanovat, että koko tutkimusprosessin luotettavuuteen eniten vaikuttava tekijä on tutkija itse, koska tutkija on tutkimuksen keskeisin tutkimusväline (Eskola & Suoranta 1999, 211). Opinnäytetyöpäiväkirjan avulla olen kirjannut opinnäytetyöhön läpikäydyn prosessin mahdollisimman tarkasti, jotta lukija pystyy seuraamaan työn etenemistä ja kehittymistä. Olen myös perustellut tekemiäni valintoja teoriakirjallisuutta hyödyntäen.

Kehittämisprosessiin osallistuminen oli vapaaehtoista. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012) mukaan osallistujat voivat antaa suostumuksensa osallistua suullisesti tai kirjallisesti. Prosessin alussa varmistetaan kaikkien osallistumishalukkuus ja muistutetaan osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Osallistujille tiedotetaan kehittämisprosessin tarkoitus, mitä osallistuminen konkreettisesti tarkoittaa ja kuinka kauan prosessi kestää. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.) Ensimmäisellä tapaamisella kaikki päiväkodin työntekijät allekirjoittivat suostumuksensa prosessiin osallistumiselle. Samalla osallistujat saivat tiedotteen, jossa oli kaikki tarvittava tieto prosessista. Kasvattajilla oli myös oikeus perääntyä kehittämisprosessista kesken kaiken, jolloin olisin jättänyt kyseisen henkilön tuottaman aineiston opinnäytetyöni ulkopuolelle. Päiväkodin kymmenestä kasvattajasta yhdeksän palautti ennakotehtävän ja seitsemän palautti reflektiopäiväkirjan.

Eettisyyttä pohdittaessa keskeisiä asioita ovat vaitiolovelvollisuus, luottamuksellisuus, osallistujien anonymiteetin säilyttäminen ja kunnioittava kohtelu (Tuomi & Sarajärvi 2002, 128–129). Kyselyt ja päiväkirjat palautettiin nimettömänä työntekijöiden toiveiden mukaan. Myös päiväkodin nimi on jätetty

pois opinnäytetyöstä kasvattajien toiveiden mukaan. Tätä toivetta kunnioittaen ja vaitiolovelvollisuudesta huolehtien, en ole puhut opinnäytetyön prosessista tai päiväkodista muutoin kuin yleisluontoisesti ilman yksityiskohtia. Osallistujilta keräämääni aineistoa käsittelin luottamuksellisesti. Säilytin aineistoja suojassa ja siten, etteivät ne joutuneet ulkopuolisten henkilöiden nähtäviksi. Tuhoan keräämäni aineiston opinnäytetyöprosessin päätyttyä.

Opinnäytetyössä käyttämieni lähteiden valinnassa olen ollut lähdekriittinen ja pyrin käyttämään mahdollisimman uutta kirjallisuutta. Muut lähteet valitsin siten, että tieto olisi mahdollisimman luotettavaa ja ajankohtaista. Internet-lähteiksi hyväksyin vain luotettavat sivustot. Ennen opinnäytetyön palautusta lähetin raportin opinnäytetyöprosessin kuvauksen päiväkodille kasvattajien hyväksyttäväksi. Viimeisellä tapaamisella, tiimipalaverissa, kerroin kasvattajille, milloin opinnäytetyö valmistuu ja on todennäköisesti luettavissa Theseus-tietokannassa. Opinnäytetyön hyväksymisen jälkeen vien päiväkodille paperiversion raportista luettavaksi ja muistoksi prosessista.

8.3 Oppimiskokemukset ja ammatillinen kasvu

Opinnäytetyöni on ollut opettavainen prosessi erityisesti ammatillisesti. Päiväkodin kasvattajille käynnistämäni ammatillisen kehittymisen prosessi liittyy olennaisesti omaan työhöni toimiessani päiväkodin lastentarhanopettajana. Vilka ja Airaksinen (2003, 16–17) sanovat, että opinnäytetyön avulla voidaan syventää tietoja ja taitoja itseäsi kiinnostavasta aiheesta. Olen elänyt päiväkodin kasvattajien kanssa koko prosessin läpi omassa työssäni, koska olen opinnäytetyötä tehdessäni ollut koko ajan kokopäivä töissä päiväkodissa. Olen huomannut opinnäytetyöprosessin aikana alkaneeni kiinnittää enemmän huomiota lapsen osallisuuteen, kuulemiseen, leikin ohjaukseen ja reflektointiin omassa toiminnassani. Valitessani ennakkotehtävän teemat mietin, mitä minä ajattelen niistä, koska ne ovat osa jokapäiväistä työtäni. Kirjasin omat ajatukseni ylös myös siksi, että tiedostaisin omat näkemykseni teemoista.

Prosessiin osallistuneet kasvattajat sanoivat, että oman työn reflektointi on päivittäistä ja automaattista arjen toimissa lasten kanssa. Näin on myös minun kohdallani toimiessani lasten kanssa. Prosessin aikana kuitenkin reflektoinnista on tullut aiempaa tiedostetumpaa. Entistä paremmin huomaan työssäni ne hetket, jolloin alan pohtia, miten toimin tässä tilanteessa, miksi ja miten olisin voinut toimia toisin. Aiemmin tämä oli yhtä automaattista kuin kasvattajat kuvasivat. Automaattista toimintaa se on myös opinnäytetyöprosessin jälkeen, nyt siitä on tullut vain tietoisempi osa omaa työtä.

Läpi koko opinnäytetyöprosessin, olen yrittänyt asettua päiväkodin kasvattajien asemaan. Suunnitellessani ennakkotehtävää, reflektointia ja prosessin viimeistä vaihetta, olen pohtinut, miten nämä sopivat päiväkodin arkeen. Koska päiväkodin arki on myös minun työarkeani, halusin tehdä prosessista kasvattajille suhteellisen vaivattoman ja arkitoimiin kuuluvan osan omaa työtä. Olen tietoisesti miettinyt prosessin näkyvyyttä ja jatkumoa päiväkodissa ja kuinka sen varmistaisi parhaiten. Kasvattajien tekemät tiimisopimukset ja toimintasuunnitelmat ovat sellaisia menetelmiä, joita voin itse hyödyntää omassa työssäni. Lisämotivaationa opinnäytetyön tekemiseen toimi myös toimeksianto, koska se osoittaa opinnäytetyön tehtävän olevan ajankohtainen ja tarpeellinen jatkuvasti muuttuvalla varhaiskasvatuksen kentällä (ks. Vilkkä & Airaksinen 2003, 16–17).

8.4 Jatkotutkimus-ja kehittämisideat

Kasvattajat sopivat prosessin loppukeskusteluissa oman tiimin toiminnalle kehittämistavoitteen, jonka he kirjasivat tiimisopimuksiksi ja toimintasuunnitelmaksi. Olisi mielenkiintoista saada tietää esimerkiksi toimintakauden lopussa keväällä 2016, ovatko kasvattajat noudattaneet laatimiaan tiimisopimuksia ja toimintasuunnitelmia. Olisi kiinnostavaa myös selvittää, miten tiimisopimuksien ja toimintasuunnitelman mahdollinen noudattaminen on vaikuttanut kasvattajiin, tiimien ja ryhmien toimintaan.

Olisi mielenkiintoista tietää, millaisia tuloksia saadaan vastaavanlaisen prosessin toteuttamisessa jonkun toisen kunnan päiväkodissa tai vastaavasti yksityisessä päiväkodissa. Kuntien varhaiskasvatussuunnitelmat eroavat toisistaan aina jossain määrin, jolloin myös päiväkodin pedagogiset painotukset vaihtelevat. Olisikin kiinnostava tutkia toisen päiväkodin kasvattajien tietämystä ja näkemyksiä lapsen osallisuudesta ja kuulemisesta, leikin ohjauksesta ja reflektoinnista.

Mielestäni opinnäytetyössä toteutettu leikin ohjaustaitojen kehittämisprosessin voisi toteuttaa suuremmassa mittakaavassa jossain päiväkodissa. Olisi kiinnostavaa selvittää, mitä vaikutuksia prosessilla on päiväkodin henkilöstöön, jos osallistujat osallistetaan alusta lähtien prosessin tavoitteiden asettamisesta, suunnitteluun ja toteutukseen asti. Kehittämisen ideaalitalanne olisikin se, että päiväkodin kasvattajilta itseltään tulee kehittämisentarve, jolloin kehittämisen aihe olisi motivoiva ja sitouttava heti alusta pitäen.

Jatkuvasti muuttuva ja kehittyvä varhaiskasvatus asettaa nykyiselle varhaiskasvatushenkilöstölle paineita kouluttautua lisää, jotta osaaminen pysyisi ajantasaisena. Uskon, että esimerkiksi opiskelijoiden toteuttama koulutus- tai toimintapäivä leikin ohjauksen menetelmistä ja merkityksestä sekä reflektoinnin harjoittelusta olisi kasvattajille tarpeellinen pysähtyminen asian äärelle.

Lähteet

- Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino
osuuskunta.
- Blair, S. & Enroth, P. Reflektion hyödyntäminen ammatillisessa kehittymisessä – Vuorovaikutusprojekti ohjaajien ammatillisen kehittymisen välineenä. Turun ammattikorkeakoulu. Kuntoutuksen koulutusohjelma. YAMK opinnäytetyö.
<http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/34090/Opinnaytetyo.pdf?sequence=1>. 12.10.2015
- Bruce, A. 2004. Virittäytymisaika valmistaa vapaasti virtaavaan leikkiin. Teoksessa: Lastentarhanopettajaliitto ry. (toim.) Leikin aika. Forssa: Painotalo Auranen. 12–13.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Eteläpelto, A., Collin, K. & Saarinen, J. (toim.). 2007. Työ, identiteetti ja oppiminen. Helsinki: WSOY.
- Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printel Oy.
- Helenius, A. & Lummelahti, L. 2013. Leikin käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Helenius, A. & Vähänen, L. 2004. Leikki on totta. Teoksessa: Leikistä totta. Omaehtoisen leikin merkitys. Helsinki: Tammi. 34–56.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hujala, E. 2002. Uudistuva esiopetus. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Hujala, E., Puroila, A., Parrila-Haapakoski, S. & Nivala, V. 1998. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Oulu: Varhaiskasvatus 90 Oy.
- Kalliala, M. 2004. Mikä on leikkiä? Teoksessa: Lastentarhanopettajaliitto ry. Leikin aika. Forssa: Painotalo Auranen. 4–5.
- Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuisen lapsen päivähoidossa? Helsinki: Gaudeamus.
- Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoidossa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kalliala, M. & Tahkokallio, L. 2004. Mitä aikuinen voi tehdä lasten leikin hyväksi? Teoksessa: Lastentarhanopettajaliitto ry. (toim.) Leikin aika. Forssa: Painotalo Auranen. 17–19.
- Karila, K., Kinos, J. & Virtanen, J. 2001. Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Karlsson, L. 2014. Sadutus – avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kupila, P. (toim.) 2004. Arvioidaan yhdessä. Näkökulmia arviointiin varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Tammi.
- Liperin varhaiskasvatussuunnitelma 2013.
<http://www.liperi.fi/kuvat/file/Liperi%20kunnan%20vasu2013UUSIN1.pdf>. 13.9. 2015
- Luomi, A., Paananen, J., Viberg, K. & Virta, L. 2010. Keke-päiväkodissa. Kestävän kehityksen opas Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus, 4V-hanke. http://www.4v.fi/files/4679/Keke_paivakodissa.pdf. 31.10.2015.

- Mikkola, P. & Nivalainen, K. 2009. Lapselle hyvä päivä tänään: näkökulmia 2010-luvun varhaiskasvatukseen. Vantaa: Pedatieto.
- Meretniemi, M. 2004. ”Leikkikalun arvo on siinä, mitä lapsi loihtii siihen itsestään”. Teoksessa: Lastentarhanopettajaliitto ry. (toim.) Leikin aika. Forssa: Painotalo Auranen. 9–11.
- Muukkonen, T. & Tulensalo, H: 2015. Kohtaavaa lastensuojelua – lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>. 3.10.2015.
- Mäkinen, P., Raatikainen, E., Rahikka, A. & Saarnio, T. 2009. Ammattina sosionomi. Helsinki: WSOY.
- Nivala, E. 2010. Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa: Tanskanen, I & Timonen-Kallio, E. (toim.). Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Opetushallitus. 2014. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy. http://www.oph.fi/download/163781_esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf. 31.10.2015.
- Pajulammi, H. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.
- Parikka-Nihti, M. & Suomela, L. 2014. Iloa ja ihmettelyä – Ympäristökasvatus varhaislapsuudessa. Juva: PS-kustannus.
- Parrila, S. 2015. Vasupohjaisen toiminnan suunnittelu varhaiskasvatuksessa. Luento Tiedepuistolla Eri tason vasut varhaiskasvatuksen arjessa-koulutuksessa. 16.9.2015.
- Puustinen, M. Varhaiskasvatuksen vastaava. Liperin kunnan varhaiskasvatus. 15.9.2015. Opinnäytetyöohjaus keskustelu.
- Rapala, E. 2009. Varhaiskasvatushenkilöstön asiantuntijuuden kehittäminen. Turun ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. YAMK Opinnäytetyö. https://theseus.fi/bitstream/handle/10024/6776/Rapala_Eila_Varhaiskasvatushenkiloston%20asiantuntijuuden%20kehittaminen.pdf?sequence=1. 14.9.2015.
- Rouvinen, R. 2007. ”Tässä työssä yhdistyy kaikki” Lastentarhanopettajat toimijoina päiväkodissa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 119.
- Roberts-Holmes, G. 2014. Doing Your Early Years Research Project. A Step-By-Step Guide. London: Sage Publications Ltd.
- Ruohotie, P. 2002. Oppiminen ja ammatillinen kasvu Helsinki: WSOY.
- Räty, J. 2009. 1-3 vuotiaiden lasten leikki. Kuinka kasvattaja tukee leikkiä päiväkodissa? Metropolian ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/2606/1-3-vuotiaiden+lasten+leikki.pdf?sequence=1>. 14.9.2015.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

- Siren-Tiusanen, H. 2004. Leikki ja oppiminen. Teoksessa: Lastentarhanopettajaliitto ry. Leikin aika. Forssa: Painotalo Auranen. 14–16.
- Stakes. 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77129/Varhaiskasvatus-suunnitelmanperusteet.pdf?sequence=1>.
- Särkkä, S. 2012. Leikin ohjaamisen merkitys päiväkodin kasvatustyössä. Kasvatustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. Pro gradu tutkielma.
- Tahkokallio, L. 2014. Lastentarhanopettajan ammatillinen kehittyminen havainnointiin perustuvan reflektion avulla. Kasvatustieteiden yksikkö. Helsingin yliopisto. Väitöskirja.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/42873/lastenta.pdf?sequence=1>. 28.10.2015.
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009a. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009b. Sosiaalialan kehittämistoiminnan metodologista paikannusta. Teoksessa: Viinamäki, L. (toim.). Sosionomilta ei hommat lopu. Ammattikäytäntöjen kehittäminen haasteena sosionomi AMK-tutkinnoissa. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 1/2009. Kemi: Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu. 65–76.
- Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa: Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.). Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2012. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimat eettiset periaatteet. <http://www.tenk.fi/fi/eettinen-ennakkoarviointi-ihmistieteiss%C3%A4/eettiset-periaatteet>. 14.9.2015
- Varhaiskasvatuslaki. 580/2015. Helsinki. Kulttuuriministeriö. 8.5.2015.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>. 14.9.2015.
- Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi
- Vilka, H. 2015. Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.
- YK:n yleissopimus – lapsen oikeuksien sopimus.
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf . 18.10.2015.
- 4V-hanke. 2011. Kaikki mukaan! Lasten osallisuus päiväkodissa.
http://www.4v.fi/files/4216/osallisuuskalvot_pk_pieni.pdf. 31.10.2015.

Ennakkotehtävä

Kehittämisen prosessin tavoitteet ovat:

1. Kasvattajan reflektiivisen työotteen kehittäminen
2. Lisätä kasvattajien tietoisuutta leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä

Pohdi, mitä sanat sinulle tarkoittavat ja kuinka ne näkyvät työssäsi. Kiitos vastauksestasi!

1. Lapsen osallisuus
2. Lapsen kuuleminen
3. Vapaan leikin ohjaaminen
4. Reflektointi/itsearviointi
5. Arvioiva ja reflektiivinen työote

Karelian ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Opiskelija Minna Karvonen

SUOSTUMUS KEHITTÄMISPROSESSIIN OSALLISTUMISEEN

Suostun ja sitoudun osallistumaan kehittämisprosessin kaikkiin vaiheisiin, jotka ovat osa sosionomiopiskelija Minna Karvosen opinnäytetyötä. Työn tarkoituksena on käynnistää päiväkodin kasvattajien reflektiivisen työotteiden kehittämisprosessi sekä lisätä kasvattajien pedagogista tietoisuutta leikin ohjauksen merkityksestä osana kasvattajan työtä.

Opinnäytetyö tehdään toimeksiantona Liperin kunnan varhaiskasvatukselle. Aineisto koostuu ennakkotehtävästä, reflektiopäiväkirjoista ja tiimipalaverikeskustelussa tuotetusta materiaalista.

Aineistoa käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömästi. Valmiista opinnäytetyöstä ei voi tunnistaa yksittäisiä osallistujia. Opinnäytetyön valmistumisen jälkeen aineistona käytetty kirjallinen materiaali tuhoetaan. Prosessiin osallistuminen on vapaaehtoista.

Suostun ja sitoudun prosessiin ja annan luvan prosessin aikana tuotetun materiaalin käyttämiseen opinnäytetyössä.

Paikka ja aika

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Kiitos osallistumisesta!

Hei!

Olen Minna Karvonen ja opiskelen varhaiskasvatusopintoja Karelian ammattikorkeakoulussa. Teen opinnäytetyön toimeksiantona Liperin kunnan varhaiskasvatukselle. Opinnäytetyöni tarkoituksena on käynnistää leikin ohjaustaitojen kehittämisprosessi, jossa tavoitteena on kehittää refleктоivaa työtettä ja lisätä tietoisuutta leikin ohjauksen pedagogisesta merkityksestä.

Prosessi koostuu kolmesta vaiheesta: ennakotehtävästä, reflektointijaksosta ja lopuksi tiimipalaverikeskustelusta. Tämän prosessin kautta te kasvattajat voitte saada lisätyökaluja työhönne, oman ryhmänne toimintaan ja kehittää itseänne entistäkin lapsilähtöisemmäksi kasvattajaksi. Opinnäytetyöhöni kirjataan läpikäymänne prosessi, ja mahdollisesti siitä voi luoda mallin, jota muissakin päiväkodeissa kokeillaan.

Ennakotehtävän täyttämisen jälkeen alkaa reflektointivaihe, jossa pohdit ja kirjaat ylös omaa toimintaasi kasvattajana. Reflektoinnin pohjana ovat seuraavat teemat: **lapsen kuuleminen, lapsen osallisuus, vapaan leikin ohjaaminen, oman työn arviointi ja reflektointi**. Reflektiopäiväkirjojen palautus on perjantaina 23.10. Viikolla 44 (26.–30.10.) tulen jokaisen ryhmän tiimipalaveriin, jossa kootaan prosessista heränneet ja ajatukset sekä sovimme jatkotoimenpiteistä.

Kiitos osallistumisesta!

Minna Karvonen

p. 040 8468158

minnaa.karvonen@gmail.com

Reflektoinnin viimeiselle viikolle lähetetyt tarkentavat kysymykset

- Missä teemoissa (lapsen osallisuus, lapsen kuuleminen, leikin ohjaus ja reflektiivinen työote) haluaisit kehittyä ja minkä koet olevasi vahvuutesi?
- Mitä konkreettisia tekoja ryhmässäsi tai päiväkodissa voisi tehdä, jotta lapsen osallisuus ja kuuleminen lisääntyisi?
- Mitä leikin rikastuttamiseksi tai ohjauksen kehittämiseksi voisit tehdä?
- Mitä haluaisit, että tästä prosessista jää elämään joka päiväiseen työhösi? (Jotain konkreettisia toimintatapojen muutoksia, kirjattua sopimuksia tiimin toimintaan tai omia kehittymistavoitteita?)